

ARCHEOLOGINIAI TYRIMAI UKMERGĖJE, UTENOS GATVĖJE

GYTIS PILIČIAUSKAS, GIEDRĖ PILIČIAUSKIENĖ

Straipsnyje aprašomi 2007–2008 m. Ukmergėje, Utenos gatvėje, vykę archeologiniai kasinėjimai. Radiniai pristatomi Ukmergės miesto socialinės-ekonominės ir politinės raidos XVIII a. kontekste. Taip pat apžvelgiama bendra miesto istorinių ir archeologinių tyrimų padėtis, supažindinama su skaitmeninės rekonstrukcijos metodu, jį taikant XVIII a. buitinės keramikos indams atkurti.

Reikšminiai žodžiai: Ukmergė, Utenos gatvė, archeologiniai kasinėjimai, XVIII amžius.

The article describes the archaeological excavation conducted on Utenos Street in Ukmergė during 2007–2008. The finds are presented in the context of Ukmergė's social – economic and political development in the 18th century. It also reviews the general situation of the city's historical and archaeological investigation, acquainting the reader with the digital reconstruction method used in recreating 18th-century household ceramic vessels.

Keywords: Ukmergė, Utenos Street, archaeological excavations, 18th century.

IVADAS

Šis straipsnis yra skirtas supažindinti skaitytojus, t.y. istorikus, archeologus ir visus istorine archeologija bei Ukmergės miesto praeitimi besidominčius žmones su 2007–2008 m. Ukmergėje, Utenos gatvėje, vykdytų archeologinių tyrimų rezultatais. Tai pirmieji archeologiniai kasinėjimai Ukmergės senamiestyje, kurių metu vienoje vietoje buvo iškastas palyginti didelis plotas. Rakiniai ir pastatų liekanos buvo datuoti XVIII a. Tai pats vėlyviausias istorinės archeologijos etapas, paskutinis LDK gyvavimo šimtmetis. XVIII a. tyrimuose archeologiniai kasinėjimai nėra svarbiausias ir savarankiškas metodas. Istoriniai šaltiniai ir ikonografinė medžiaga jau gana išsamiai nušviečia socialinį, ekonominį ir politinį miestiečių gyvenimą. Vis dėlto archeologijai vietos lieka tyrinėjant ir palyginti nesena praeitį. Miestiečių buitis ir verslai gali būti rekonstruojami bei anali-

zuojami remiantis archeologiniais radiniais. Ypač palankios sąlygos tokiems tyrimams 2007–2008 m. susidarė kasinėjant Utenos gatvėje. Dauguma radinių buvo neperkastame kultūriniame sluoksnyje, kuris klostėsi be pertrūkių visą šimtmetį, ir datuoti gana tiksliai pagal monetas. Tai leido ne tik sužinoti, kaip atrodė XVIII a. amatininkų ir kitų miestiečių pagaminti buitiniai rakandai, bet ir suteikė galimybę ieškoti miesto ekonominio-politinio gyvenimo atspindžių kultūrinio sluoksnio formavimosi procese. Šiame darbe archeologiniai radiniai nėra išsamiai analizuojami ir interpretuojami Lietuvos miestų ir miestelių kontekste. Autoriai tikisi, kad labiau patyrę miestų tyrinėtojai savo straipsniuose ir monografijose ateityje tai atliks žymiai geriau ir ne kartą panaudos šiame straipsnyje paskelbtus duomenis. Pagrindinis straipsnio tikslas – pristatyti ir pateikti archeologinių tyrimų duomenis. Be to, siekta atkreipti dėmesį į Lietuvos archeologų kol kas nepanaudojamą

skaitmeninės rekonstrukcijos galimybes tiek analizuojant archeologinę medžiagą, tiek pristatant ją plačiau visuomenei.

Prieš pereinant prie archeologinių kasinėjimų ir radinių aprašymo verta apibendrinti iki šiol Ukmergėje vykdytų archeologinių kasinėjimų rezultatus bei įvertinti istorinių tyrimų padėtį.

UKMERGĖS MIESTO ISTORIJA IR ARCHEOLOGINIAI KASINĖJIMAI

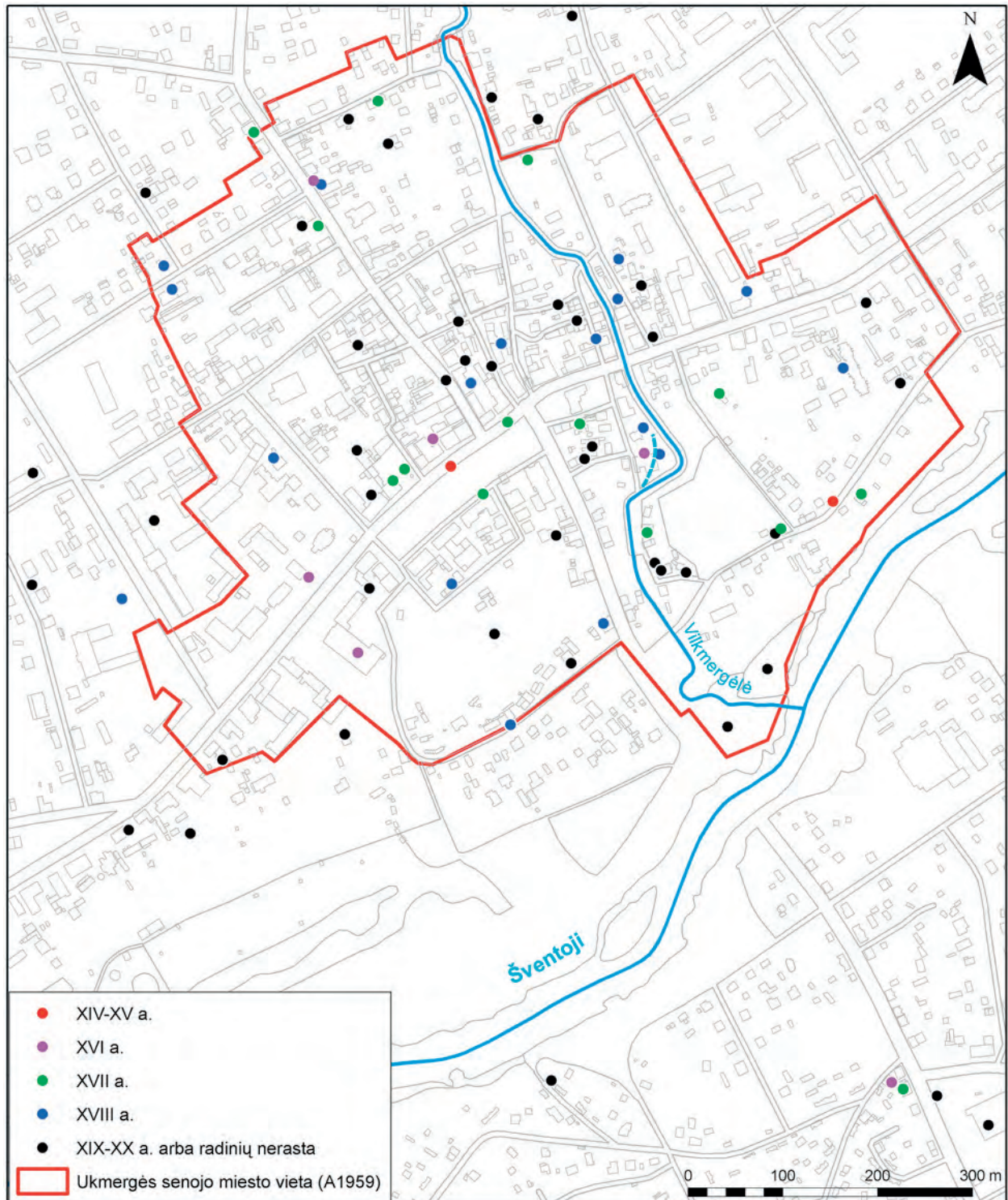
Ukmergės miesto istorija nesulaukė didelio mokslininkų ir kitų tyrinėtojų dėmesio. Svarbiausias ir kol kas vienintelis mokslinis-istorinis veikalas, skirtas Ukmergės miesto raidai, yra 1987 m. išleista A. Miškinio monografija (Miškinis, 1987). 1973 m. sudarytoje ir 2004 m. lietuviškai išleistoje lenkų autoriaus ir buvusio ukmergiškio M. Survilos istorinėje apybraižoje remtasi ne pirminiais šaltiniais, gausu klaidų, tvoskia lenkišku šovinizmu (Surwiłło, 2004). Nesiimant savarankiškai interpretuoti istorinių šaltinių tenka remtis A. Miškinio knyga ir negausiomis kitų mokslinių darbų žiniomis.

Archeologai Ukmergės senamiestį pradėjo tyrinėti tik XX a. pabaigoje (Grišinas, 1991š; Varnas, 1991š). Nuo 1991 iki 2008 m. čia darbavosi 16 archeologų maždaug 100 skirtingų miesto vietų. Buvo vykdomi įvairaus masto archeologiniai žvalgomieji tyrimai kasant šurfus, žvalgytos elektros, dujotiekio, nuotekų tranšėjos ir kitų statybų vietos. Seniausi radiniai, datuojami XIV–XV a., buvo rasti Kęstučio aikštėje ir Paupio gatvėje, tačiau dažniausiai buvo aptinkamas XIX–XX a. kultūrinis sluoksnis, kartais su įsimaišiusiais ankstesniais radiniais (1 pav.). Iš viso iškastas bendras 770 m² plotas, vykdyti žvalgymai 3,6 km ilgio inžinerinių komunikacijų trasose. Iki pat šiame straipsnyje aprašomų darbų Ukmergėje nevyko išsamūs archeologiniai kasinėjimai. Archeologiniams tyrimams Ukmergėje nušviesti nėra skirta nė vieno mokslinio straipsnio, išskyrus trumpus straipsnelius ir žinutes informacinio pobūdžio pe-

riodiniame leidinyje *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje*. Šiek tiek informacijos apie iki 2000 m. vykusius archeologinius kasinėjimus buvo paskelbta L. Kvizikevičiaus straipsnyje, skirtame Lietuvos miestų ir miestelių tyrimų apžvalgai (Kvizikevičius, 2003).

Iki XX a. Ukmergė vadinta Vilkmerge. Ukmergės piliakalnio pilis rašytiniuose šaltiniuose minima nuo 1333 iki 1435 m. (Baranauskas, 2003). 1387 m. Ukmergėje buvo pastatyta medinė Šv. Petro ir Povilo bažnyčia. XIV a. miestas kentėjo nuo kryžiuočių antpuolių, 1391 m. medinė piliakalnio pilis buvo sudeginta, o naujoji buvo mūrinė, pastatyta XV a. ant Pilies kalno, į PV nuo piliakalnio. Ji stovėjo iki XVII a. vidurio karo. Nuo XV a. Ukmergė vadinama miestu. Miestas buvo niokojamas XVII–XVIII a. karų, nukentėjo nuo maro epidemijos 1711–1712 m. ir 1717 m., degė 1765, 1782, 1787, 1877 m. Miesto inventoriuose minima, kad 1554 m. jame buvo 67, 1637 m. – daugiau kaip 82 sklypai (52 karčemos). XVIII a. pirmosios pusės viduryje miestas buvo stipriai sunykęs – galėjo gyventi 40–45 šeimos, tačiau gana greitai atsigavo ir, pagal 1765 ir 1770 m. inventorių duomenis, jame galėjo gyventi apie 160 šeimų. Per 1787 m. gaisrus sudegė apie 3/5 visų pastatų. 1798 m., po trečiojo Respublikos padalijimo, inventoriuje minimi 166 miestiečių dūmai, t.y. ne ką daugiau nei 1770 m. XIX a. Ukmergė tapo Kauno gubernijos apskrities centru. 1830–1836 m. miestą kirto Peterburgo–Varšuvos plentas, XIX a. pabaigoje jo centras jau buvo mūrinis (Miškinis, 1987).

A. Miškinis savo monografijoje pateikė ne tik daug svarbių istorinių šaltinių, bet ir savitą Ukmergės miesto raidos koncepciją. Deja, daugelis jo teiginių apie Ukmergės miesto pradžią yra nepagrįsti jokiais istoriniais ar archeologiniais šaltiniais, kartais nekritiškai perimti iš ankstesnių autorių. Archeologinių tyrimų duomenimis autorius dar negalėjo remtis, nes tuomet jų dar nebuvo. Monografijoje konstruojamo Ukmergės raidos modelio (XIII–XVI a.) esmė trumpai gali būti nusakoma keliais teiginiais:

1 pav. Archeologinių kasinėjimų vietų 1991–2008 m. Ukmergėje planas. G. Piličiausko brėž.

1. Miesto pradžia yra XIII a., ji siejama su piliakalniu ir jo papiliais Vilkmėgėlės upelio saloje, prie pat santakos su Šventąja ir šiaurinio piliakalnio šlaito (Miškinis, 1987, pav. 1).

2. XIV–XV a. sandūroje Ukmergė plečiasi į ŠV ir ŠR nuo piliakalnio, kairiajame Vilkmėgėlės krante, išilgai spėjamų Vilniaus–Upytės ir Kauno–Anykščių kelių (Miškinis, 1987, pav. 2).

3. XV–XVI a. sandūroje, pastačius naują mūrinę pilį kalvoje į PV nuo piliakalnio, miestas ėmė kurtis greta jos, naujojoje Vilniaus–Upytės ir Kauno–Anykščių kelių sankirtos vietoje (Miškinis, 1987, pav. 3).

Archeologiniai duomenys kol kas nesuteikia pagrindo kalbėti apie Ukmergės miestą XIII a. Maždaug už 1,5 km nuo dabartinio miesto centro į ŠV, kairiajame Vilkmėgėlės krante, vėlyvajame geležies amžiuje, atrodo, buvęs kapinynas (Zabiela, 1993š), tačiau senojo miesto ribose ankstyviausi radiniai datuojami tik XIV–XV a. Apie Ukmergės piliakalnio papilius neturime jokių duomenų, nei istorinių, nei archeologinių. Remtis vien kitų labiau tyrinėtų piliakalnių ir miestų analogijomis negalima. Spėjamo šiaurinio papilio vieta archeologų netyrinėta, o apytikrėje buvusios Vilkmėgėlės upelio salos vietoje aptinkami sąnašiniai sluoksniai (Kvizikevičius, 1998š). Net jeigu čia kada nors ir buvo kultūrinis sluoksnis, jį galėjo suardyti upių erozija.

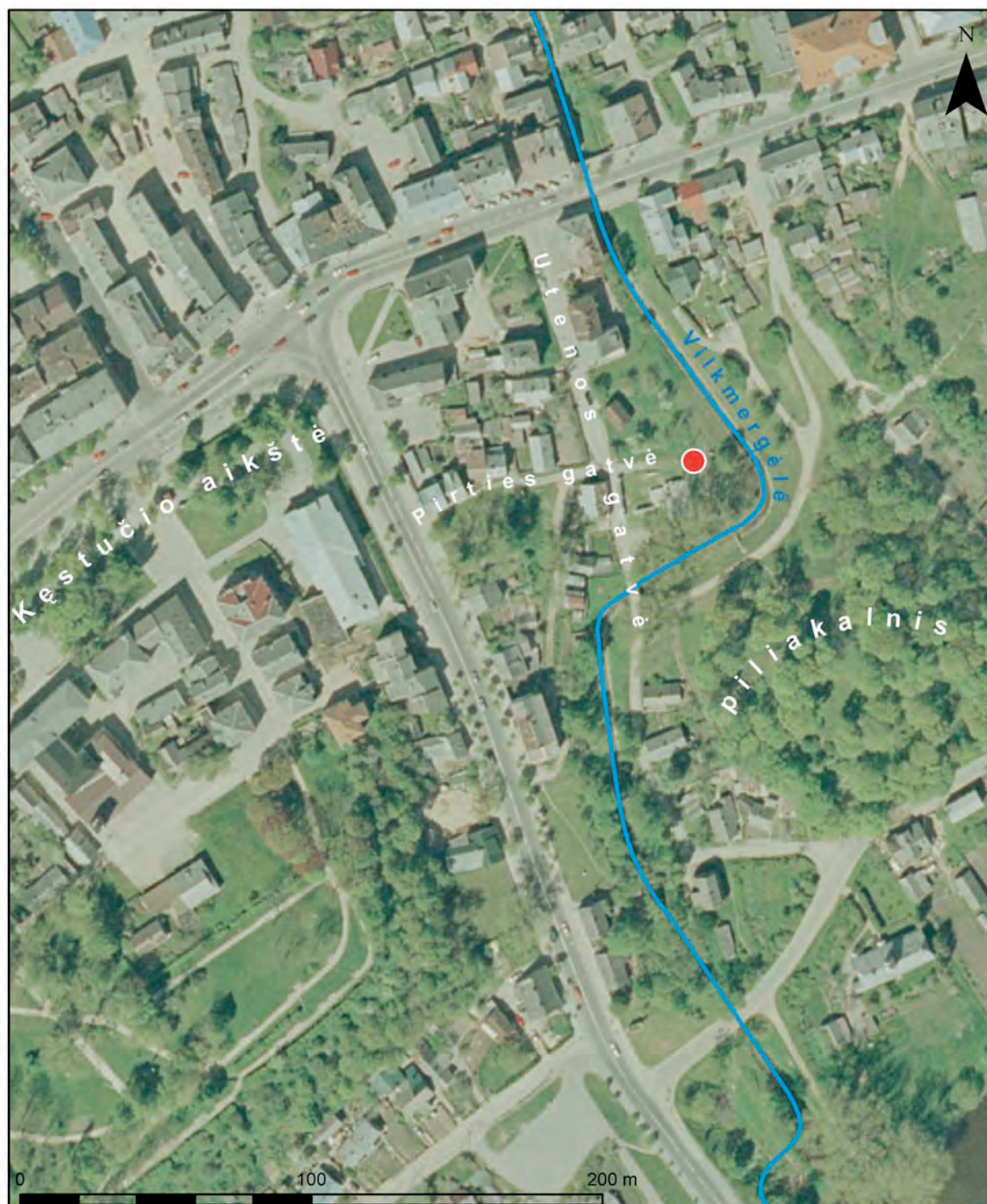
XIV–XV a. archeologinių radinių Ukmergėje aptikta tik dviejose vietose – Kęstučio aikštėje (Žalnierius, 1999š) ir Paupio gatvėje, maždaug 100 m į R nuo piliakalnio (Jarockis, 2003š; 2004). Archeologinių duomenų labai nedaug, tačiau jie liudija, kad XIV a. Ukmergėje galėjo būti kelios gyvenvietės, išsidėsčiusios aplink piliakalnį, bet nebūtinai prie pat jo. Būtų logiška galvoti, kad XV a., augant amatų ir prekybos reikšmei, labiau vystėsi kelių sankryžoje buvusi gyvenvietė – Kęstučio aikštės rajonas. Vargu ar miestas „sekiojo“ paskui pilį. Mūrinė pilis galėjo būti statyta jau tuomet, kai Kęstučio aikštėje buvo gyvenama ir prekiaujama. Šiandien nėra aiškūs klausimai, ar pilies kalne

prieš pastatant mūrinę pilį nebuvo medinių įtvirtinimų ir ar pilies kalno mūrinė pilis iš tiesų turėjo svarbią gynybinę reikšmę, ar tai buvo tik kunigaikščio administracijos rezidencija. Galima tik spėlioti, jeigu kelias Vilnius–Upytė ėjo tarp dviejų kalvų, t.y. pilies kalno ir piliakalnio, abi aukštumos strategiškai turėjo būti svarbios nuo pat miesto pradžios. Nei istorikų darbuose, nei archeologų kasinėjimų medžiagoje atsakymų kol kas nėra.

Ukmergės miesto raidos paralelių galbūt galima ieškoti lyginant su Vilniumi, kurį XIV a. sudarė du atskiri apgyvendinti židiniai – Pilies kalno ir Kreivasis piliakalniai su papėdžių gyvenvietėmis (Katalynas, 2006, 110). Deja, archeologinių tyrimų, vykusių Vilniuje ir Ukmergėje, mastai labai skirtingi. Ukmergės piliakalnis iki šiol nebuvo archeologų tyrinėtas. Piliakalnio papėdės gyvenvietės dar nesurastos, mūrinės pilies griuvėsiai taip pat neidentifikuoti. Miesto gimimą liudijantys žemės sluoksniai Ukmergėje dar nėra tyrinėti, miesto pradžios klausimą tenka palikti ateičiai, tikintis, kad juo labiau susidomės istorikai, o archeologai pradės kasinėti seniausiai apgyvendintas vietas.

TYRIMŲ VIETA, KASINĖJIMAI, KULTŪRINIS SLUOKSNIS

Šiame darbe aprašomų 2007–2008 m. archeologinių kasinėjimų vieta yra dešiniajame Vilkmėgėlės krante, į ŠV nuo piliakalnio (2 pav.). Kasinėta buvo numatomų rekonstruoti ir išplėsti paviršinių nuotekų valymo įrenginių vietoje Utenos gatvėje. Tai statybos objekto pavadinimas ir dabartinis adresas, tačiau žvelgiant istoriškai, tyrimų vieta yra arčiau Pirties gatvės rytinio galo, kadaise buvusio tarp Utenos gatvės ir Vilkmėgėlės upelio (2, 3 pav.). Pirties gatvė neminima XVI–XVIII a. miesto inventoriuose. Ją galima pastebėti tik 1800 m. miesto plane (Miškinis, 1987, pav. 10). Tai buvusi siaura šalutinė gatvelė. XIX a. Ukmergės planuose Pirties gatvė pažymėta iki pat upelio, tačiau dabar čia gatvės pėdsakų nematyti – XX a.

2 pav. Archeologinių tyrimų 2007–2008 m. Utenos gatvėje vieta. G. Piličiausko brėž.

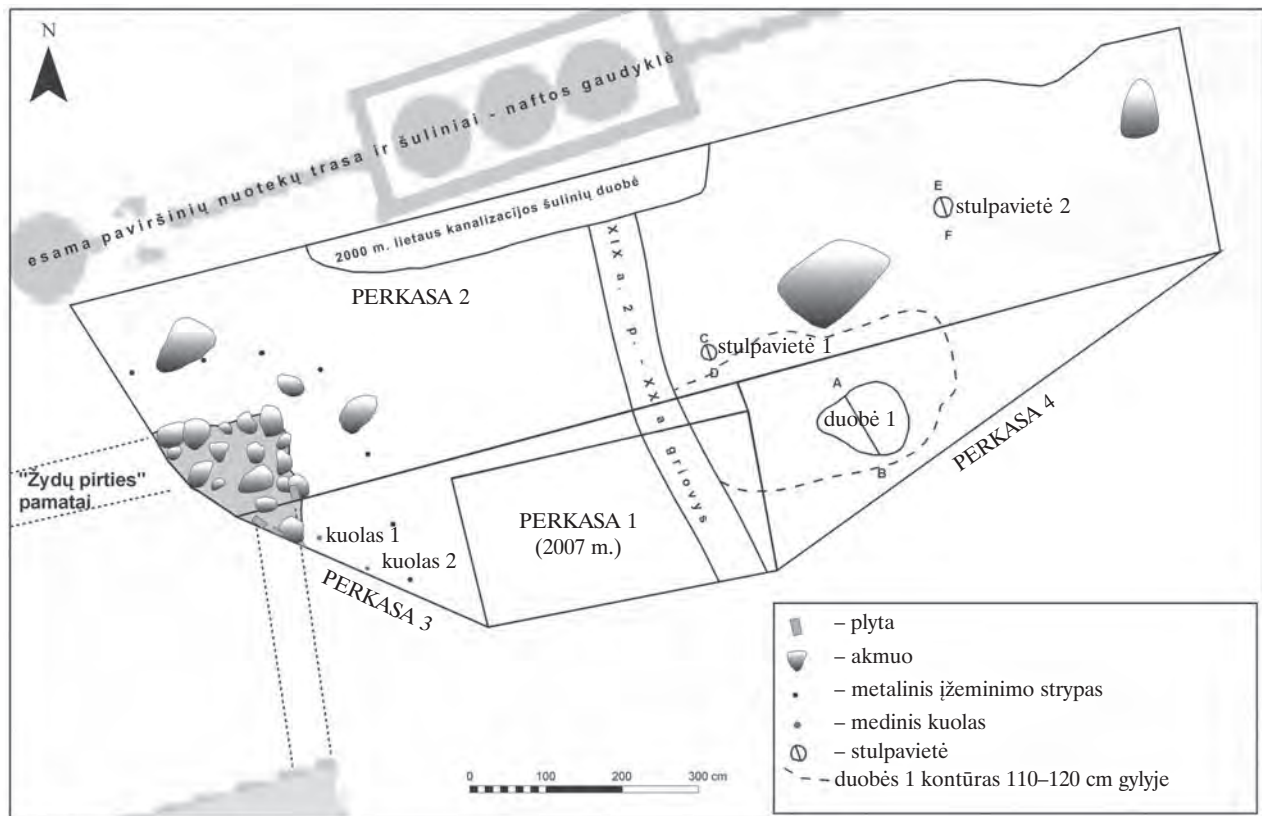
3 pav. Kasinėjimų vietos vaizdas nuo piliakalnio. *G. Piličiausko nuotr.*

antrojoje pusėje paviršius užverstas žemėmis ir išlygintas įspraudžiant Vilkmergėlę į betonines krantines.

Pietrytiniame Utenos ir Pirties gatvių sankryžos kampe šiandien stūkso mūro, ukmergiškių vadinamo „žydų pirtimi“, griuvėsiai. Žydų bendruomenei Ukmergėje skirtame A. Vaitėnaitės ir A. Tamulevičiūtės straipsnyje teigiama, kad žydų maldos namai ir „žydų pirtis“ galėjo būti vienas pastatas, nes maldos namuose būdavo įrengiama mikva (religinio apsiplovimo vieta), o griuvėsius žmonės tiesiog praminė pirtimi. Kita galimybė – kad maldos namai ir pirtis buvo toje pačioje gatvėje (Vaitėnaitė, Tamulevičiūtė, 2007). Vadinamoji „žydų pirtis“ Ukmergėje yra vienas seniausių mūrinių pastatų. Ji pažymėta 1800 m. miesto plane kartu su šalia, rytinėje pusėje, buvusiu mediniu pastatu (Miškinis, 1987, pav. 10). Mūrinis pastatas minimas ir 1812 metų miesto surašyme, o funk-

cija ir savininkas XIX a. pirmosios pusės istoriniuose šaltiniuose nenurodomi. Tik 1870 m. projektiniame plane jis aprašytas kaip visuomeninė pirtis (Miškinis, 1987, 10, pav. 27). Dabar pirties vietoje išlikę griuvėsiai. 2007–2008 m. kasinėjimai parodė, kad dalis jų slypi po žeme be jokių pėdsakų paviršiuje.

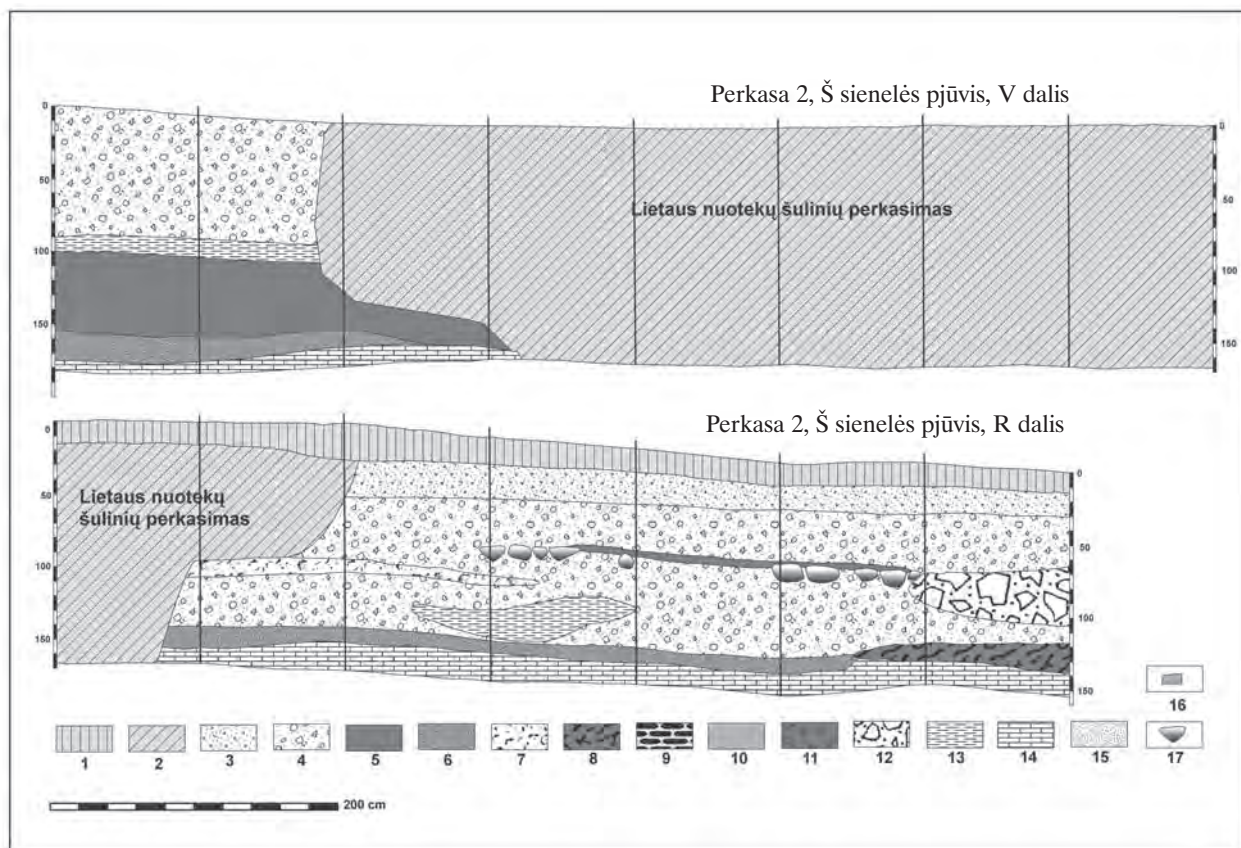
Ukmergės miesto raida ar kitos mokslinės problemos nebuvo archeologinių tyrimų greta „žydų pirties“ griuvėsių tikslas. Kasinėta buvo suplanuotų statybų vietoje, siekiant išsaugoti archeologinius radinius ir kitą informaciją, kuri būtų prarasta vykdant statybų darbus. 2007 m. būsimos naftos gaudyklės vietoje buvo iškasta 2x4 m dydžio perkasa (4 pav.); aptiktas storas iki 185–215 cm gylio kultūrinis sluoksnis su XVII a. antrosios pusės – XVIII a. archeologiniais radiniais. Paaiškėjo, kad kultūrinio sluoksnio storumė XVIII a. formavosi palaipsniui ir vėliau nebuvo suardyta.

4 pav. Perkasų planas. G. Piličiausko brėž.

2008 m. kasinėjimai Utenos gatvėje buvo pratešti ir išplėsti. Jie vyko pagal sutartį tarp UAB „Archeologiniai tyrimai“ ir UAB „Ukmergės melioracija“. Lauko darbų metu buvo iškastos 3 perkasos, kurios susijungė su 2007 m. perkasa į vieną bendrą 64 m² dydžio plotą (4 pav.). 60–70 cm storio permaišytas griuveningas ir žvyringas sluoksnis su XIX a. antrosios pusės – XX a. radiniais visose perkasose buvo pašalintas mechanizuotai – ekskavatoriumi. Toliau kastuvais buvo nukasti 4–5 sluoksniai, kiekvienas 15–20 cm storio. Nukasus sluoksnį ir iškasus žemę metalo ieškikliu būdavo tikrinamas perkastos paviršius. Perkasose 3 ir 4 ieškikliu žvalgyta dažniau – nukasus 5–10 cm sluoksnius. Natūralūs stratigrafiniai sluoksniai buvo išlikę didžiojoje visų perkasų dalyje. Tik iki 70 cm pločio ruožas perkastos 2 viduryje ties šiaurine sienele buvo suardytas 2000 m. tiesiant lietaus nuotekų trasą ir įrengiant tris šulinius (4, 5 pav.).

Perkastos 2 paviršių dengė 70–90 cm storio pilkos žvyringos, vietomis griuveningos žemės sluoksnis (6 pav.). Jame vyravo XIX a. antrosios pusės – XX a. pirmosios pusės radiniai: fajansinės lėkštės, grubūs žiesti virimo puodai, kai kurie puošti bangelėmis, glazūruoti moliniai ašočiai, stiklinių butelių ir vaistų buteliukų, taurelių šukės, alaus butelių kamščiai. Didžiojoje perkastos 2 dalyje 70–90 cm gylyje slūgsojo rusvo molio sluoksnis, kuris buvo užpiltas, be radinių. Šio sluoksnio horizonte yra apatiniai „žydų pirties“ pastato akmenys. Užpildo molio paviršius vietomis buvo grįstas akmenimis. Tiek užpildo molio sluoksnį, tiek grindinio fragmentą perkasoje 3 galima sieti su „žydų pirties“ statybos metu ir datuoti XVIII–XIX a. sandūra. Žemiau užpildo molio didžiojoje perkastos 2 dalyje (išskyrus Š kampą) bei perkasoje 3 ir 4, 80–90 cm gylyje, pasirodė pilka žemė be griuvenų. Tai XVIII a. kultūrinio sluoksnio

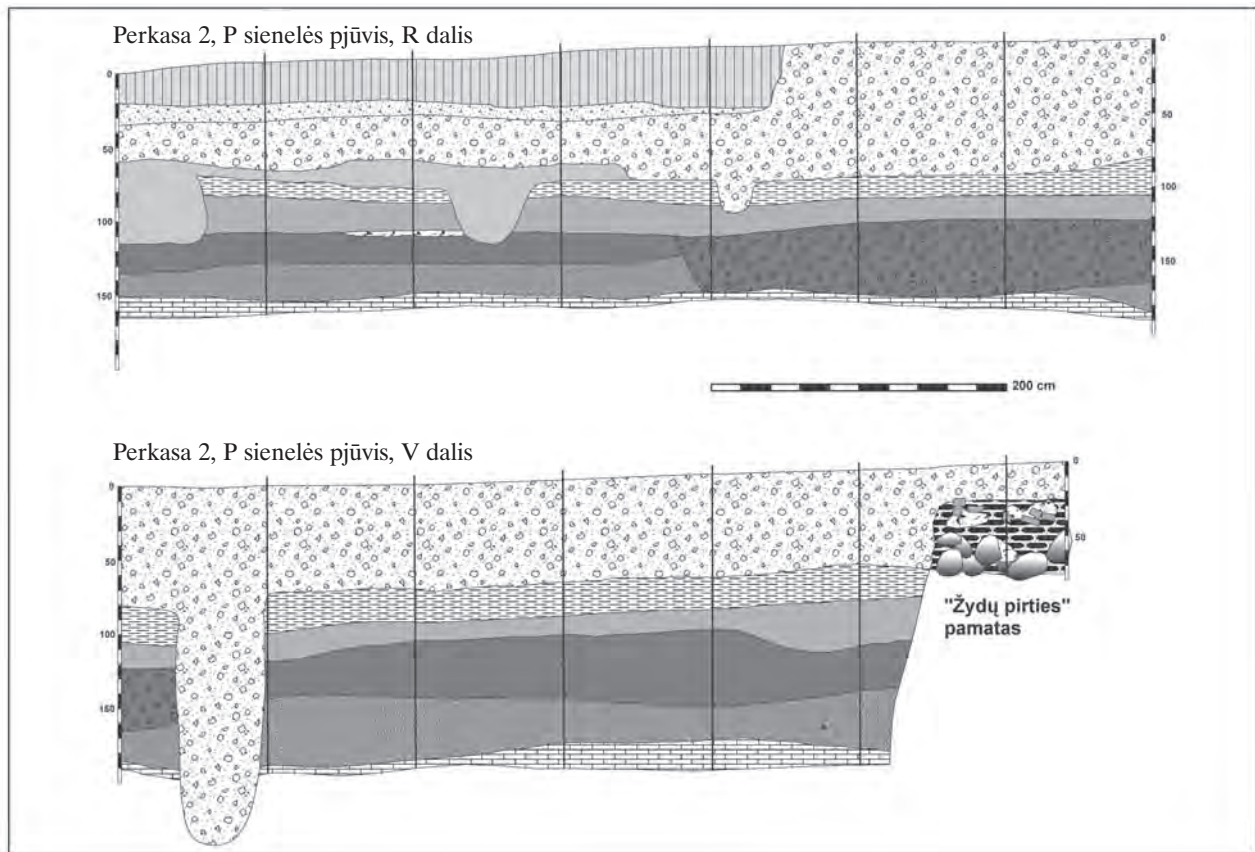
5 pav. Perkaso 2 Š sienelės pjūvis ir sutartiniai ženklai: 1 – užpilta pilka žemė ir velėna, 2 – esamų lietaus nuotekų šulinių perkasimas, 3 – žvyras, vietomis griuveningas, 4 – pilka žvyringa ir griuveninga žemė, 5 – juoda žemė, 6 – pilka smėlinga žemė, 7 – kalkės ir kalkingos smulkios griuvenos, 8 – juoda degėsinga žemė su šaknimis, 9 – „žydų pirties“ pamatas, 10 – pilka žemė, 11 – juoda griuveninga žemė, 12 – griuvenos, 13 – ruda molinga žemė, 14 – balsvas priemolis-įžemis, 15 – balsvas smėlis, 16 – plytos, 17 – akmenys. *G. Piličiausko brėž.*

storymė, kurioje buvo galima išskirti 3 horizontus. Viršutinis – šviesiai pilka žemė, daugelyje vietų beveik be griuvenų. Šio horizonto storis maždaug 20 cm. Šviesiai pilkas sluoksnis perkaso 2 PV kampe yra išlikęs po „žydų pirties“ pamatais. Tai rodo, kad sluoksnis ankstesnis, XVIII a. (7 pav.). Palyginti su gilesniais arba aukščiau buvusiais sluoksniais pilkoje žemėje, t.y. viršutiniame XVIII a. kultūrinio sluoksnio horizonte, buvo aptikta labai nedaug radinių. Vos 80 keramikos šukių (1138 g) surinkta šio horizonto perkasoje 2–4.

Vidurinis XVIII a. kultūrinio sluoksnio horizontas, palyginti su jį dengiančia pilka žeme, buvo tamsesnis, juosvas. Įvairiose perkasoje 2 vietose jis

buvo pasiektas 90–110 cm gylyje. Juodos žemės storis įvairiose perkasoje 2 vietose svyravo nuo 20 iki 40 cm. Šio horizonto viršutinėje dalyje perkasoje 3 buvo aptikti 2 labai sunykę Lenkijos–LDK Jono Kazimiero variniai šilingai, kaldinti kažkada tarp 1659–1666 m. Vis dėlto šie radiniai neleidžia horizonto drąsiai datuoti XVII a. antrąja puse, nes šios smulkaus nominalo monetos Lietuvos monetų apyvartoje cirkuliavo ir XVIII a. pirmojoje pusėje (Remecas, 2000). Juodo kultūrinio sluoksnio formavimosi pabaigą galima datuoti atsižvelgiant į juodo griuveningo sluoksnio radinius iš perkasoje 2 ir 4. Tyrimų plane šis sluoksnis pažymėtas kaip duobė 1, nes skyrėsi nuo jį iš visų pusių apribojusio kultūrinio sluoksnio be griuvenų (4 pav.). Griuo-

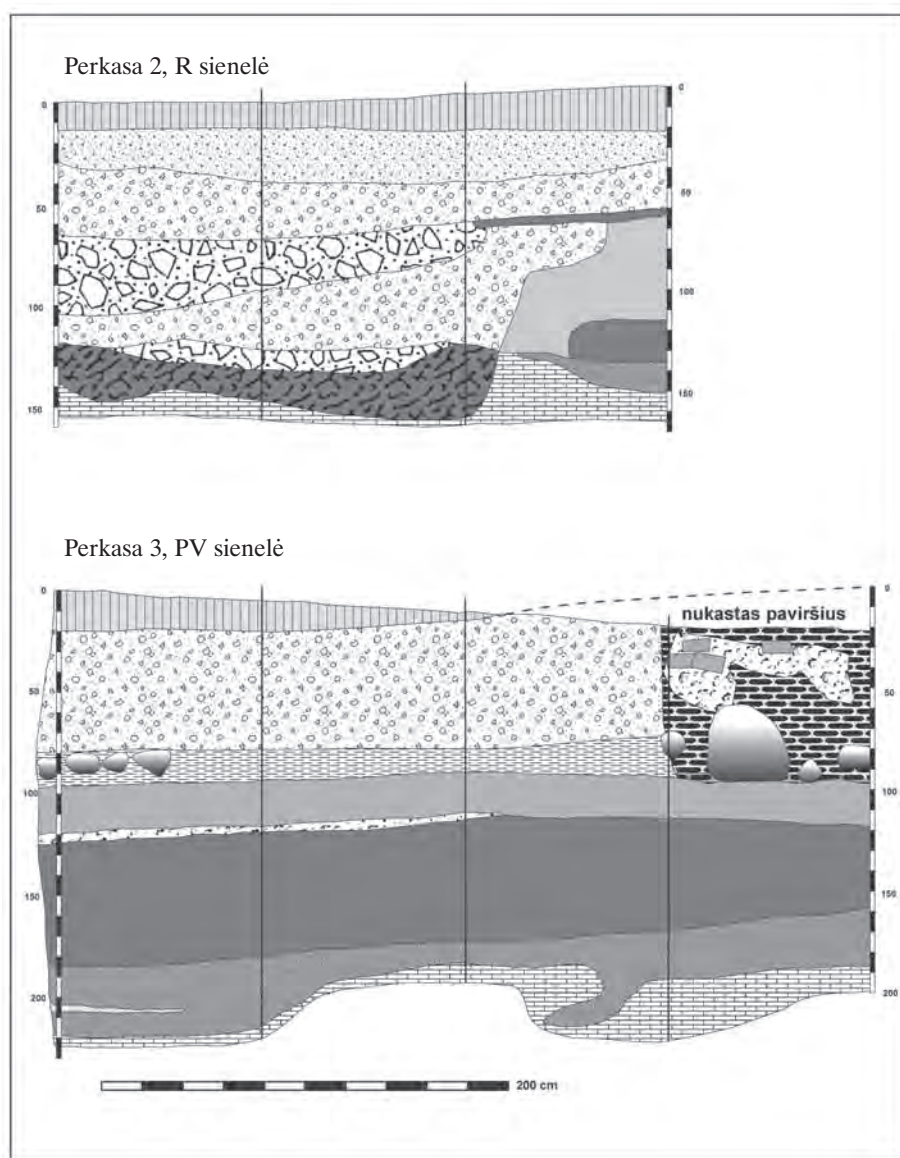
6 pav. Perkasos 2 P sienelės pjūvis. G. Piličiausko brėž.

veningos žemės (duobės 1) paviršiuje kartu su Jono Kazimiero šilingais ir jų falsifikatais buvo aptiktos kelios XVIII a. pirmojoje pusėje Švedijoje, Rusijoje ir Lenkijoje kaldintos monetos, o vėliausia – 1754 m. Augusto III grašis (Lenkija). Tai leidžia viduriniojo kultūrinio sluoksnio horizonto formavimosi pabaigą nukelti į XVIII a. 3-įjį ketvirtį.

140–160 cm gylyje kultūrinis sluoksnis ėmė šviesėti – jame buvo daugiau smulkaus smėlio ir mažiau humuso. Buvo galima išskirti trečiąjį, apatinį, XVIII a. kultūrinio sluoksnio horizontą. Perkasoje 3 ir 4 smėlio buvo gausu ne tik pačiame sluoksnyje, tačiau ploni, iki 5 cm, balsvo smėlio tarp sluoksnių skyrė smėlingą kultūrinį sluoksnį nuo aukščiau buvusios juodos žemės, taip pat ir paties smėlingo sluoksnio viršutinę bei apatinę dalis (6–8 pav.). Tokie smėlio tarp sluoksnių liudija,

kad šis horizontas formavosi laipsniškai, nebuvo perkastas. Potvynių metu smėlį čia sunesė Vilkmergėlės upelio srautai. Šiame sluoksnyje pasitaikė vos kelios monetos. Perkasoje 3, 170 cm gylyje, buvo rasti 2 Jono Kazimiero šilingai: vienas 1661 m. LDK, kitas lenkiškas, be tikslios datos. Abi monetos stipriai nudilusios, todėl negali padėti tiksliai datuoti sluoksnio. Keramikos čia buvo mažiau nei aukščiau buvusioje juodoje žemėje. Tiek stalo indai, tiek virimo puodai beveik nesiskyrė nuo aukščiau aptiktų radinių. Apatinį kultūrinio sluoksnio horizontą šioje Ukmergės vietoje tenka datuoti XVIII a. pirmuoju ketvirčiu, neatmetant galimybės, kad šis sluoksnis pradėjo formuotis XVII a. pabaigoje.

Daugumoje tyrimų vietų, išskyrus stulpavietes ir duobes, 140–180 cm gylyje buvo pasiektas natūralus gruntas, žemė. Tai šviesus, balsvas

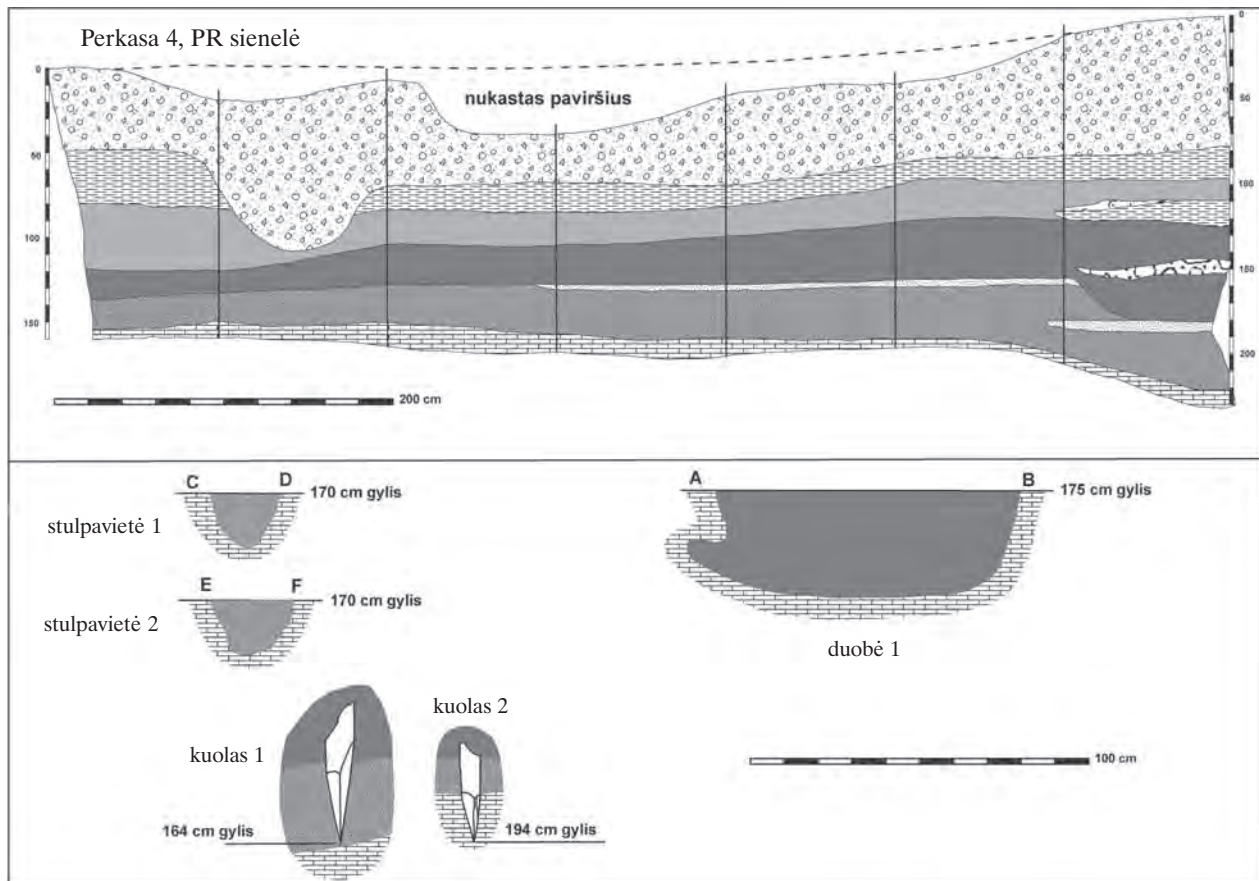

7 pav. Perkaso 2 R sienelės ir perkaso 3 PV sienelės pjūviai. G. Piličiausko brėž.

priemolis, vietomis labiau smėlingas. Perkasoje 2 jo paviršiuje pasitaikė didelių pavienių akmenų. Didžiausias riedulys buvo 1,5 m ilgio ir 1 m pločio (9 pav.). Akmenys nesudarė jokios konstrukcijos, slūgsojo įžemyje – buvo atvilkti ne žmonių, bet ledyno.

Palyginti tiksliai datavus kultūrinio sluoksnio horizontus ir žinant jų storį, tapo įmanoma nustatyti vidutinį kultūrinio sluoksnio formavimosi

greitį šioje Ukmergės vietoje. Maždaug 1 m storio XVIII a. kultūrinio sluoksnio storymė susidare maždaug per 100 metų, o tai reiškia, kad žemės paviršius augo maždaug 1 cm per metus. Atrodo, kad panašus kultūrinio sluoksnio formavimosi greitis buvo ir kitų miestų žemesnėse vietose, vandens telkinių slėniuose. Kultūrinis sluoksnis tokiose vietose augo palyginti greitai dėl miestiečių pilamų šiukšlių. Šiukšlynų vietoms miestiečiai

8 pav. Perkasos 4 PR sienelė ir archeologinių struktūrų pjūviai. G. Piličiausko brėž.

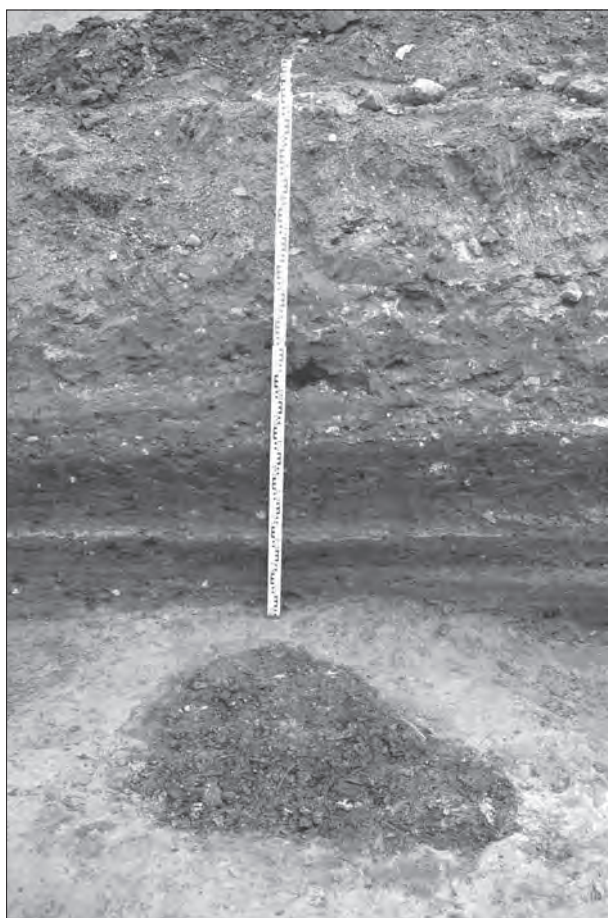
9 pav. Perkasos 2 R dalis. G. Piličiausko nuotr.

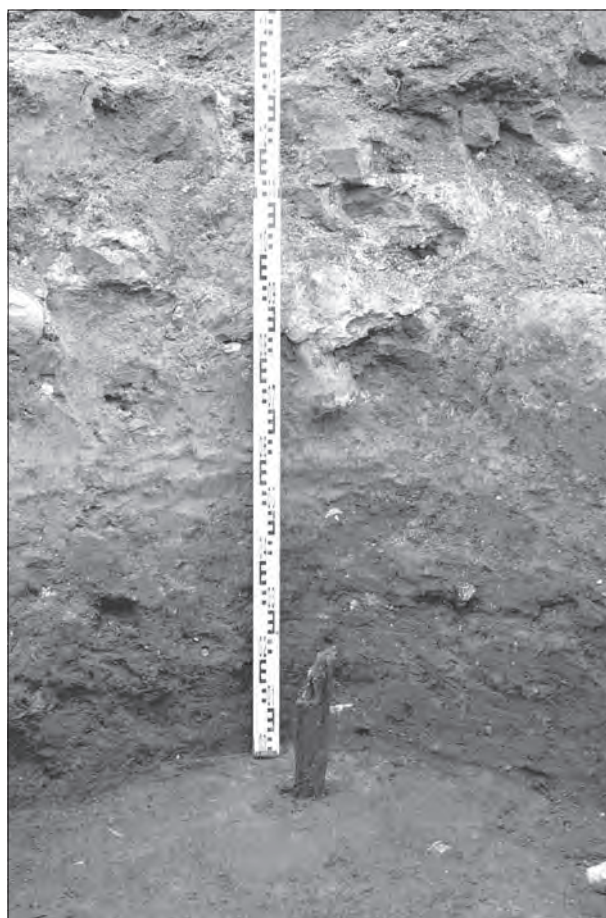
10 pav. „Žydu pirties“ pamatų kampas perkastos 2 PV kampe. G. Piličiausko nuotr.

rinkdavosi upių ir upelių pakrantes, matyt, dėl kelių priežasčių. Griovose, dažnai apaugusiose brūzgynais, šiukšlės nebado akių, periodiškai nuplaunamos potvynių, be to, aukština krantą. Nesunku pastebėti, kad šio įpročio neatsisakė ir XXI a. miestiečiai.

Tyrinėto ploto vakariniame gale buvo aptiktas mūrinio pastato pamatas (4 pav.). Apatinę jo dalį sudarė 20–50 cm skersmens akmenys, suversti į krūvą (6, 7, 10 pav.). Viršutinėje dalyje buvo stipriai apardytos plytų sienos liekanų. Plytų mūras buvo rištas balsvomis kalkėmis. Pamatas į perkasas įsiterpė kampu, o mintyse pratęsus šį kampą, jis sutapo su išlikusių „žydu pirties“ griuvėsių sienomis (4 pav.). Pamatą maždaug 80–90 cm atstu-

11 pav. Duobė 1 perkasoje 4, 175 cm gylyje. G. Piličiausko nuotr.

12 pav. Kuolas 1 perkasoje 3. Vaizdas iš ŠR, gylis – 148 cm. G. Piličiausko nuotr.

mu nuo išorinių sienų lanku supo 2 cm skersmens metalinių strypų, sukaltų vertikaliai iki pat žemio, eilė. Jų viršutinės dalys siekė 20 cm gylį, buvo užlenktos ir tarpusavyje sujungtos geležinėmis juostomis (4, 10 pav.). Greičiausiai tai pastato įžeminimo sistema, įrengta XIX a. pabaigoje arba XX a. „Žydų pirties“ pamatas siekė XVIII a. kultūrinio sluoksnio horizontą, bet jo nesuardė (7 pav.). Tai rodo, kad pastatas statytas ne anksčiau kaip XVIII a. pabaigoje.

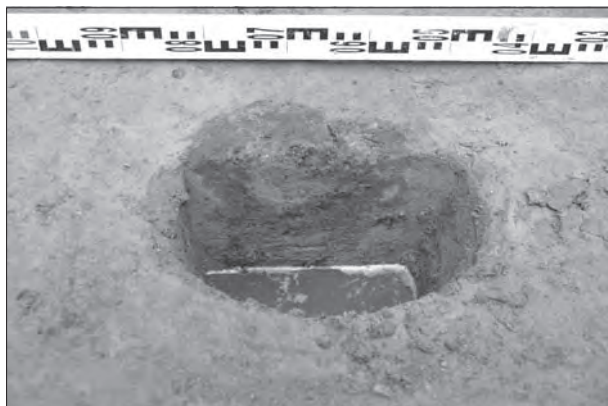
Maždaug ties iškasto ploto viduriu buvo aptiktas gilus (2,4 m) ir siauras (0,6 m) griovys, užpildytas pilka griuveninga žeme (4, 6 pav.). Griovio paskirtis neaiški – jokio vamzdžio liekanų jame nepastebėta. Greičiausiai jis iškastas XIX a. antrojoje pusėje arba XX a.

Perkasose 2 ir 4 110 cm gylyje, po viršutiniu XVIII a. kultūrinio sluoksnio horizontu, buvo pastebėta juoda griuveninga ir humusinga žemė, prisotinta organinių medžiagų irimo liekanų. Šis objektas pavadintas duobe 1, o matmenys šiame lygyje buvo maždaug 2x3,5 m. Perkasoje 2 duobė 1, nežymiai siaurėdama, tęsėsi iki pat žemio 170 cm gylyje, suardydama pilką smėlingą apatinį kultūrinio sluoksnio horizontą. 170–175 cm gylyje didžioji duobės 1 dalis sunykusi, tačiau perkasoje 4 žemio paviršiuje išryškėjo nauji jos kontūrai žymiai mažesniame, 1,2x1 m dydžio, plote (4, 11 pav.). Padarius šios dėmės pjūvį paaiškėjo, kad duobė dar įgilinta į žemį 32 cm, t.y. iki 207 cm gylio. Susiaurėjusios duobės apatiniame horizonte, 175–207 cm gylyje, juoda žemė buvo be griuvenų ir labai šlapia; be stambių šukių ir beveik sveikų indų, čia rasta gerai išsilaikiusio odinių ir medinių apavo dalių, lazdyno riešutų kevalų, medienos liekanų. Duobėje 1 buvo net 25 monetos iš visų 40 rastų. Viršutinėje duobės dalyje, t.y. 110–150 cm gylyje, rastos 22 (1 lent.). Vėlyviausia jų, kaip jau minėta aptariant sluoksnių datavimą, buvo 1754 m. Augusto III grašis (Lenkija). Ji, kaip ir visos 7 monetos, kaldintos 1700–1754 m., buvo rasta pačiame duobės viršuje. Šios monetos rodo, kad duobė buvo užpildyta iki viršaus XVIII a. 3-

iajame ketvirtyje. Vidurinėje duobės dalyje, t.y. 150–175 cm gylyje, pasitaikė vos 3 labai sunykę Jono Kazimiero šilingai, nebebuvo XVIII a. monetų. Tačiau tai neįrodo, kad ši dalis žymiai vėlesnė. Net 14 Jono Kazimiero šilingų buvo ir viršutinėje duobės dalyje kartu su XVIII a. pirmojoje pusėje ir viduryje kaldintomis monetomis. Be to, viršutinėje ir vidurinėje duobės dalyse užpildo struktūra labai vienoda, panaši keramika. Tiek viršuje, tiek apačioje buvo gausu nedidelių puodelių su ašelėmis šukių. Apatinėje duobės dalyje buvo rastas šviningės plombos žiedas. Tos pačios arba labai panašios plombos diskas pasitaikė anksčiau buvusioje griuveningoje žemėje. Duobė 1 galėjo būti iškasta XVIII a. viduryje lietaus vandeniu ir srutomis tekėti, o vėliau, per keliolika ar keliasdešimt metų, užversta buitinėmis ir statybinėmis šiukšlėmis. Turbūt todėl smulkios griuvenos tolygiai pasiskirstė organikos prisotintame juodžemyje. Sprendžiant iš smulkaus nominalo monetų ir gėrimams skirtų indų šukių gausos, šiukšlės duobėn galėjo būti pilamos iš karčemos kiemo.

Perkasoje 3 185 ir 190 cm gylyje, prie pat PV sienelės, buvo aptiktos 2 medinių kuolų, vertikaliai įkaltų į kultūrinį sluoksnį, apatinės dalys (4 pav.). Kuolų skersmuo – 8 ir 6 cm. Kuolas 1 buvo įkaltas beveik iki pat žemio – 214 cm gylio (8, 12 pav.), o 2 – į kultūrinio sluoksnio apatinį horizontą ir 13 cm į priemolį – žemį. Sprendžiant iš stratigrafinės situacijos, abu kuolai buvo įkalti XVIII a. viduryje. Perkasoje 3 juodas kultūrinis sluoksnis turėjo specifinį kvapą, jo struktūra priminė perpuvusius tvarto pakratus – buvo matyti šiaudų ir smulkių šakelių liekanos. Čia rastos varinės monetos (Jono Kazimiero šilingai) buvo ypač stipriai erodavusios dėl vario savybės tirpti vandeniniame amoniako tirpale. Atrodo, kad abu mediniai kuolai sudarė vieną konstrukciją, greičiausiai tvarto tvorą.

Perkasoje 2 170 cm gylyje išryškėjo 2 pilkos smėlingos žemės dėmės – stulpavietės (4 pav.). Stulpavietė 1 buvo 21 cm skersmens, 16 cm įgilinta į

13 pav. Stulpavietė 2 perkasoje 2, gylis – 170 cm.
G. Piličiausko nuotr.

priemolį (13 pav.). Duobės stratigrafinė padėtis ir analogiškas apatiniam kultūrinio sluoksnio horizontui užpildo turinys neleidžia jos datuoti vėliau kaip XVIII a. 1-uuju ketvirčiu. Stulpavietė 2 – 25 cm skersmens ir 17 cm įgilinta į priemolį. Joje radinių nebuvo. Sprendžiant pagal išvaizdą ir padėtį gali būti datuojama XVIII a. 1-uuju ketvirčiu. Stulpų paskirtį nustatyti sunku, tačiau galima pastebėti, kad stulpavietės 1 ir 2 su didžiuliu rieduliu perkaso 2 dugne sudaro vieną liniją (4 pav.). Galbūt natūralus riedulys, išlindęs žemės paviršiuje, buvo panaudotas kartu su keliais stulpais įrengiant kažkokią pašūrę?

Perkaso 2 ŠR kampe stratigrafiniai sluoksniai buvo kitokie nei kitose vietose – XVIII a. kultūrinio sluoksnio stovymė buvo suardyta ir pakeista pilkos griuveningos žemės, griuvenų bei juodos degėsingos žemės sluoksniais iki pat įžemio – priemolio (7 pav.). Galima manyti, kad šioje vietoje XIX a. pirmojoje pusėje buvo kažkoks įgilintas objektas (krosnis?).

RADINIAI

2007–2008 m. tyrimų Ukmergėje metu buvo aptikta daugiau nei tūkstantis įvairių radinių. Apraše jie suskirstyti pagal gamybos žaliavą ir funkciją.

Monetos

Tarp 40 rastų monetų ryškiai vyravo smulkausio nominalo – XVII a. kaldinti Jono Kazimiero variniai šilingai (1 lent., 14 pav.)¹. Tokių rasta 30, be to, dar 2 falsifikatai. 11 šilingų buvo kaldinti LDK, t.y. Vilniuje ir Breste, 10 šilingų buvo lenkiški, o kiti labai sunykę, tiksliau nenustatomi. Šios monetos buvo plačiai naudojamos ne tik XVII a. antrojoje pusėje, bet ir XVIII a. pirmojoje pusėje, nes Lenkijos ir Lietuvos valstybė naujų monetų tuomet beveik nekaldino (Remecas, 2000).

Dauguma šilingų (18 vnt.) buvo rasta perkaso 4 duobėje 1 kartu su XVIII a. pirmojoje pusėje ir viduryje kaldintomis Švedijos, Rusijos ir Lenkijos monetomis. Visos, kaldintos XVIII a., buvo rastos duobės 1 viršutinėje dalyje. Anksčiausia iš jų – 1700 m. Karolio XII 5 erės (Švedija), vėliausia – 1754 m. Augusto III grašis (Lenkija). Dar rastas 1 Augusto III grašis, Augusto III šilingas, 3 Rusijos monetos: Annos ir Jelizavetos dengos bei Petro I polūška. Nors šios monetos rastos toje pačioje duobėje, tačiau nebūtinai cirkuliavo tuo pačiu metu. Vėliausia moneta gali palyginti tiksliai datuoti duobės 1 viršutinės dalies užpildymo laiką (XVIII a. 3-iasis ketvirtis), tačiau ankstesnės (pvz., 1700 m. 5 erės ir 172? m. polūška) galėjo būti naudotos XVIII a. 2-ajame ketvirtyje ir tik po kelių dešimtmečių kartu su šiukšlėmis ir vėlesnėmis monetomis pakliūti į duobę 1. Taigi duobę 1 reikėtų pripažinti antrine monetų radimvieta, kurioje jos atsidūrė ne tiesiai iš kišenių ar piniginių. Visame aplink duobę 1 tyrinėtame plote ir įvairiuose XVIII a. horizontuose nepavyko rasti nė vienos XVIII a. kaldintos monetos – surinkta 14 Jono Kazimiero šilingų ir jų falsifikatų.

Apibendrinant XVII–XVIII a. kaldintas monetas nesunku pastebėti, kad tai išimtinai smulkių nominalų pinigėliai, kaldinti ne tik Lietuvoje ir Lenkijoje, bet ir Rusijoje bei Švedijoje, plačiai naudoti paskutiniame nepriklausomos Lenkijos ir Lietuvos valstybės šimtmeteje.

¹ Monetas identifikavo E. Remecas (Lietuvos nacionalinis muziejus, Numizmatikos skyrius), už tai autoriai yra dėkingi.

1 lentelė. Monetų sąrašas. Monetos nustatytos E. Remeco (Lietuvos nacionalinis muziejus, Numizmatikos skyrius).

Pavadinimas	Metai	Aprašymas	Perkasa	Sluoksnis	Gylis, cm
Lenkija-LDK. Jonas Kazimieras. Šilingas	1659–1666	labai sunykusi	3	Juodos žemės apačia	150
Lenkija-LDK. Jonas Kazimieras. Šilingas	1659–1666	labai sunykusi	3	Juodos žemės apačia	150
Lenkija. Jonas Kazimieras. Šilingas	1659–1666	nudilusi	3	Juodos žemės apačia	150
Lenkija. Jonas Kazimieras. Šilingas	1664	apdilusi	3	Juodos žemės apačia	150
Lenkija. Jonas Kazimieras. Šilingas	1659–1666	apdilusi	3	Pilka smėlinga žemė	170
LDK. Jonas Kazimieras. Šilingas	1661	nudilusi	3	Pilka smėlinga žemė	170
Lenkija. Jonas Kazimieras. Šilingas	1659–1666	labai nudilusi	4	Duobė 1	125
LDK. Jonas Kazimieras. Šilingas	1659–1666	labai nudilusi	4	Duobė 1	125
LDK. Jonas Kazimieras. Šilingas	1659–1666	labai nudilusi	4	Duobė 1	125
LDK. Jonas Kazimieras. Šilingas	1659–1666	labai nudilusi	4	Duobė 1	125
LDK. Jonas Kazimieras. Šilingas	1659–1666	labai nudilusi	4	Duobė 1	125
Lenkija-LDK. Jonas Kazimieras. Šilingas	1659–1666	labai sunykusi	4	Duobė 1	165
Lenkija. Jonas Kazimieras. Šilingas	1659–1666	apdilusi	4	Duobė 1	165
LDK. Jonas Kazimieras. Šilingas. Falsifikatas	?	apdilusi	4	Duobė 1	110–150
LDK. Jonas Kazimieras. Šilingas	1659–1666	labai nudilusi	4	Duobė 1	110–150
LDK. Jonas Kazimieras. Šilingas. Vilnius	1666	apdilusi	4	Duobė 1	110–150
Lenkija. Jonas Kazimieras. Šilingas	1659–1666	labai nudilusi	4	Duobė 1	110–150
Lenkija. Jonas Kazimieras. Šilingas	1659–1666	labai nudilusi	4	Duobė 1	110–135
LDK. Jonas Kazimieras. Šilingas	1659–1666	labai nudilusi	4	Duobė 1	110–150
Lenkija. Augustas III. Grašis	175...	labai nudilusi	4	Duobė 1	110–135
Lenkija. Augustas III. Grašis	1754	nudilusi	4	Duobė 1	110–135
Švedija. Karolis XII. 5 erės	1700	apdilusi	4	Duobė 1	135
Rusija. Jelizaveta. Denga	1749	apdilusi	4	Duobė 1	110–135
Vokietija. 1 pfenigas	1942	pusė monetos	4	atsitiktinis	
Lenkija-LDK. Jonas Kazimieras. Šilingas	1659–1666	labai sunykusi	3	Juoda žemė	120
Lenkija-LDK. Jonas Kazimieras. Šilingas	1659–1666	labai sunykusi	3	Juoda žemė	120
LDK. Jonas Kazimieras. Šilingas. Brestas	1659–1666	nudilusi	2	4	150
Lenkija. Augustas III. Šilingas	175...	nudilusi	4	Duobė 1	115
Lenkija-LDK. Jonas Kazimieras. Šilingas	1659–1666	labai sunykusi	4	Duobė 1	115
LDK. Jonas Kazimieras. Šilingas. Vilnius	1659–1666	nudilusi	4	Duobė 1	115
Lenkija. Jonas Kazimieras. Šilingas	1659–1666	labai nudilusi	4	Duobė 1	115
Rusija. Petras I. Polūška	172...	apdilusi	4	Duobė 1	115
Rusija. Anna. Denga	1739	nudilusi	4	Duobė 1	115
Lenkija-LDK. Jonas Kazimieras. Šilingas	1659–1666	labai sunykusi	2	Duobė 1	160
Jonas Kazimieras. Šilingas. Falsifikatas	?	labai nudilusi	2	4	155
Lenkija-LDK. Jonas Kazimieras. Šilingas	1659–1666	labai sunykusi	2	4	140
Lenkija. Jonas Kazimieras. Šilingas	1659–1666	apdilusi	2	4	150
LDK. Jonas Kazimieras. Šilingas	1659–1666	labai nudilusi	2	4	150
Lenkija. Jonas Kazimieras. Šilingas	1659–1666	labai nudilusi	2	4	130
Lenkija-LDK. Jonas Kazimieras. Šilingas	1659–1666	labai sunykusi	4	Duobė 1	110–150

14 pav. Monetos. G. Piličiausko nuotr.

Metalo dirbiniai

XVIII a. kultūriniame sluoksnyje buvo rastas 41 metalinis dirbinys, pagamintas iš geležies, vario ir švino lydinių. Daugiausia tai bronzinių ar varinių dirbinėlių fragmentai, kurių paskirtį ne visuomet pavyksta nustatyti. Tarp geležinių dirbinių ryškiai vyravo vinys. XVIII a. horizontuose rasta 13 geležinių vinių. Jos – įvairaus ilgio, keturkampio skersinio pjūvio ir nevienodo storio smailiais, dažniausiai didelėmis pailgomis galvutėmis (15:6, 8 pav.). XVIII a. 1-ojo ketvirčio horizonte pasitaikė pasaga, gerokai mažesnė už XX a. kalvių dirbinius. Pasagos juosta nevienodo pločio – platinėja priekinėje dalyje ir susiaurėja galuose (16 pav.).

Tarp 17 varinių ar bronzinių dirbinių pasitaikė 3 antpirščiai ir jų fragmentai (17 pav.), grandelė su įkartomis (sagtelės?) (15:4 pav.), 2 smulkios sagtelės (15:3 pav.), 4 varinės skardos fragmentai, apkalėlis su 3 kniedėmis, 2 sagos. Vie-

na saga buvo tuščiavidurė pusapvalė, puošta smulkiais įkartėlėmis (15:1 pav.), kita pagaminta iš plokščio varinio skridinėlio su kabele vidinėje pusėje, nepuošta (15:2 pav.). Gražiausias bronzinis dirbinys buvo rastas XVIII a. 4-ojo ketvirčio horizonte, perkasoje 3. Tai pusapvalis kabutis arba apvalaus tuščiavidurio žvangučio viršutinė pusė, puošta smulkiais įkartėlėmis ir 6 skylutėmis (18 pav.).

Perkasose 2 ir 4 buvo rasti 5 švino dirbiniai ir 1 švino žaliavos gabalas. 2 švininių antspaudų arba plombų fragmentai buvo rasti XVIII a. vidurio horizonte duobėje 1. Švininio antspaudo diskas rastas duobės 1 vidurinėje dalyje. Jokių ženklų ant disko nematyti. Panašaus (to paties?) švininio antspaudo nulūžęs žiedelis pasitaikė tos pačios duobės apatiniame horizonte (19 pav.). XIV–XVIII a. šie dirbinėliai naudoti tekstilės pramonėje kaip audinių kokybės ženklas (Kvizikevičius, 1999). Toje pačioje duobėje buvo rasta ir 15 mm skersmens švininė muškietos kulka (15:5 pav.).

15 pav. Metalo dirbiniai. G. Piličiausko nuotr.

18 pav. Vario lydinio kabutis ar žvangučio dalis. G. Piličiausko nuotr.

16 pav. Pasaga. G. Piličiausko nuotr.

17 pav. Antpirščiai. G. Piličiausko nuotr.

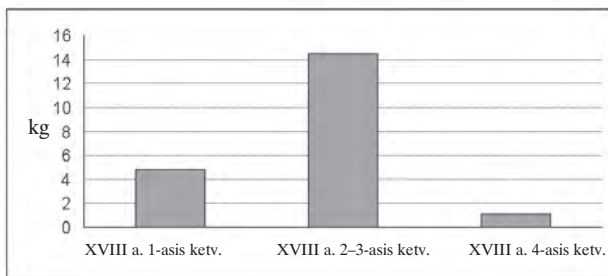

19 pav. Švininės plombos. G. Piličiausko nuotr.

Keramika

2007–2008 m. vykdytų kasinėjimų metu buvo surinkta ir aprašyta 1013 buitinės ir statybinės keramikos fragmentų.

XVIII a. kultūrinio sluoksnio storumėje buvo aptikta maždaug 1000 vnt. šukių, kurios svėrė 20,4 kg. Vidutinis šukės svoris buvo apie 20 g. Šis dydis labai priklauso nuo kasinėjimų metodikos, todėl yra sunkiai palyginamas vertinant skirtingų archeologinių vietų radinius, tačiau teoriškai galėtų būti naudingas, rekonstruojant kultūrinio sluoksnio susiformavimo procesą. Tarp keramikos fragmentų vyravo vidutinio dydžio arba smulkios šukės. Sveikų puodų neaptikta visiškai, beveik sveikas puodelis ir didelio indo sveikas šonas rasti duobėje 1. Daugiausia keramikos rasta XVIII a. viduriu datuojamame kultūrinio sluoksnio horizonte ir duobėje 1 (20 pav.).

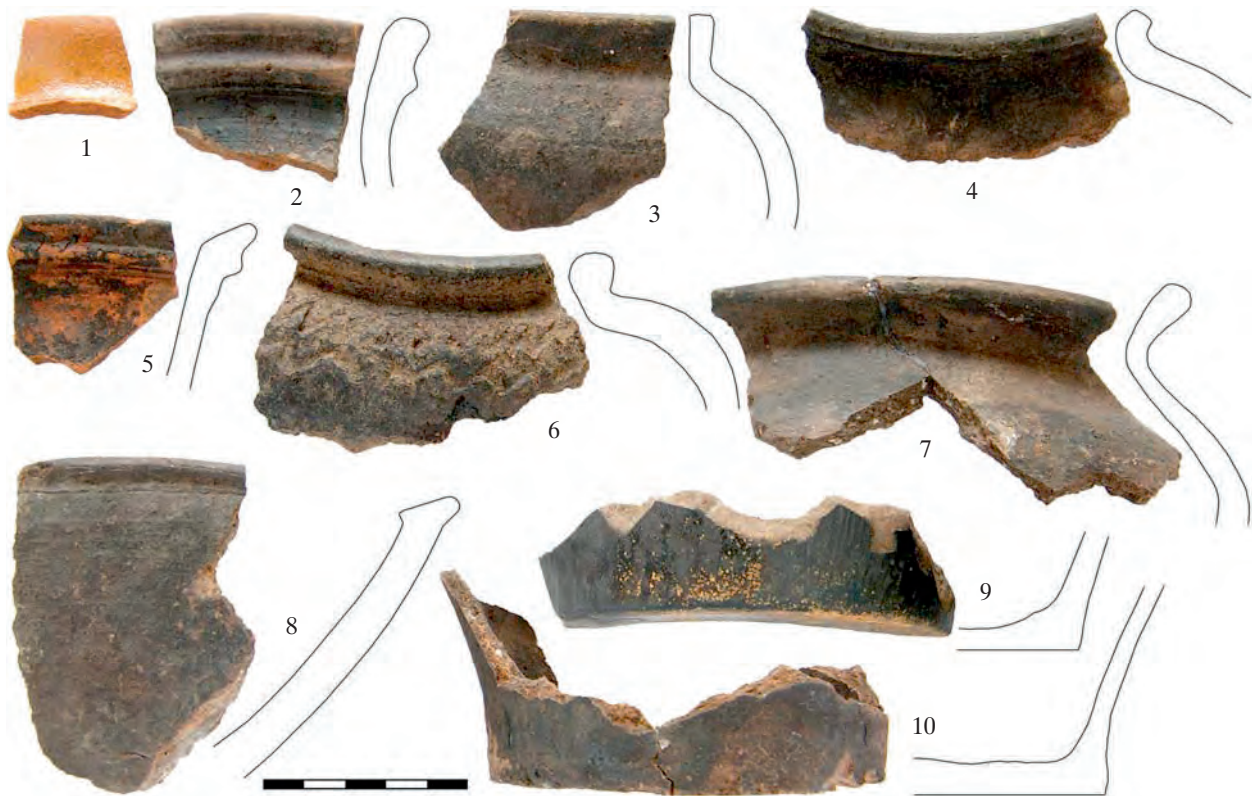

20 pav. Keramikos radinių svoris XVIII a. kultūrinio sluoksnio horizontuose.

Tarp buitinės keramikos galima išskirti kelis puodų tipus: puodynes, virimo puodus, keptuves, ąsočius, bokalus, lėkštes, dubenis ir nedidelius puodukus. Nustatyti, kiek ir kokiems indams priklausė rastos duženos, sudėtinga dėl mažo šukių dydžio. Maždaug trečdalis visų šukių priklausė puodynėms ir virimo puodams, kurie gaminti iš molio masę įmaišant granito trupinių, dažniausiai 2 mm dydžio ir smulkesnių. Tokių indų molio masė šukės lūžyje dažnai nevienodos spalvos arba tamsi. Tai liudija apie degimą neaukštoje temperatūroje ir redukciniame aplinkoje. Šie puodai būdavo lipdomi rankomis ir apžiedžiami, kartais žiedžiami nuo pat pradžių, tačiau niekuomet ne-

glazūruoti. Ši keramika archeologų vadinama „redukcine neglazūruota“, „tradicine“, „tradicine krašto“ arba „kaimiškąja“. Pastarasis terminas bus vartojamas šiame straipsnyje. Virimo puodai paprastai būdavo 7–10 mm storio sienelėmis, storesnėmis apatinėje dalyje, 15–20 cm angomis, dažnai labai pūstomis ir stipriai profiliuotomis sienelėmis, o trumpas pakraštėlis staigiai atlenktas išorėn. Bet pasitaikydavo ir puodų mažiau profiliuotomis sienelėmis, aukštesniais kakleliais (21:2–4, 6, 7 pav.). Kaimiškajai keramikai taip pat reikėtų priskirti dubenis ir kibiro pavidalo indus (21:8, 26:2 pav.), kai kurias puodynes pūstais šonais (26:1 pav.). Dubenys buvę 20–25 cm skersmens, tiesiomis arba išgaubtomis, į išorę atlenktomis sienelėmis. Labai įvairūs kaimiškosios keramikos indų pakraščiai (24 pav.) rodo ne tik skirtingas jų funkcijas, bet ir nestandartizuotą kaimiškosios keramikos gamybą. Dauguma kaimiškosios keramikos XVIII a. Ukmergėje nebuvo ornamentuojama, tačiau 14 šukių buvo puoštos bangelėmis, 2 – įkartomis, 1 – duobutėmis. Atrodo, kad tradicinės keramikos puošyba bangelių motyvu neišnyko ir vėliau, XIX a. Kaimiškosios keramikos įvairovė neleidžia jos datuoti pagal puodų tipus ar puošybą. Svarbiausi formą ir puošybą veikiančys faktoriai buvo numatoma indo funkcija ir gamintojo individualumas, o ne kultūrinė ar rinkos tradicija.

Pagal gausumą, po virimo puodų ir storasiėnių puodynų, buvo ąsočiai. Kartais pasitaikydavo žiestų su grūsto granito priemaišomis molio masėje (26:3 pav.), tačiau dažniausiai jie gaminti iš molio masės su labai smulkiais smėlio priemaišomis arba priemaišos šukės lūžyje būdavo visai nepastebimos (22:5, 25:5 pav.). Šukės lūžis vienalytis, rudas arba rausvas. Ši keramika archeologų vadinama „oksidacine glazūruota“, arba „miestelių“. Tai puodžių gaminiai ir skirtingai nuo kaimiškosios keramikos šiame straipsnyje bus vartojamas miestelių keramikos terminas. Ukmergėje tokia keramika sudarė daugiau nei pusę visų šukių. Be ąsočių, miestelių keramikai galima priskirti

21 pav. Puodų šukės iš perkasos 3, viduriniojo kultūrinio sluoksnio horizonto. G. Piličiausko nuotr.

plonasienes puodynes pūstais pilvais, lėkštes, bokalus ir mažesnius gėrimui skirtus puodelius, keptuves (25 pav.). Daugumos šių indų vidus padengtas žalsva glazūra, žymiai rečiau – rusva. Ašočiai – labai įvairių dydžių, bet visuomet ties kakleliu į išorę atlenktu aukštu pakraščiu. Ašочиų su snapeliais XVIII a. sluoksniuose nebuvo rasta. Lėkščių buvo gana daug, o jų duženos sudarė 4% visų šukių (22:6 pav.). Lėkščių skersmuo – 20–30 cm, aukštis – apie 5 cm, vidus dažniausiai dengtas žalia glazūra. Vos kelios lėkštės buvo ornamentuotos – po žalsva glazūra buvo matyti šviesaus angobo piešinys. Šiek tiek mažiau nei lėkščių rasta nedidelių puodelių (3%). Jų sienelės dažniausiai 4–5 cm storio, vidinė pusė žalsvai glazuruota. Miestelių keramikai tenka priskirti ir dideles rutulio formos puodynes išpūstu apvaliu pilvu ir susiaurintu kaklu (27 pav.), keptuves su rankenomis (25:3 pav.), žiestus virimo indus pa-

lyginti plonomis sienelėmis (23 pav.). Būta kažkokių indelių ir su nedidelėmis kojelėmis, tačiau išliko tik 1 labai smulkus fragmentas. Alui gerti naudoti žiesti bokalai su 2 ašomis. Jų dugnelis maždaug 8 cm skersmens, o sienelės tiesios, nežymiai plėtėjančios (28 pav.). Mažiausiai trijų tokių indų šukės rastos XVIII a. pradžios ir vidurio kultūriniame sluoksnyje. Tarp nedidelių puodelių išsiskiria puodukai su ašelėmis. Jų forma standartizuota – tai panašaus aukščio ir pločio (8–9 cm) puodeliai suplotu dugneliu (29 pav.). Jų šukės paplitusios XVIII a. pradžios ir vidurio kultūriniame sluoksnyje. Galima spėti, kad karčemoje į tokius puodelius buvo pilama vynas arba degtinė.

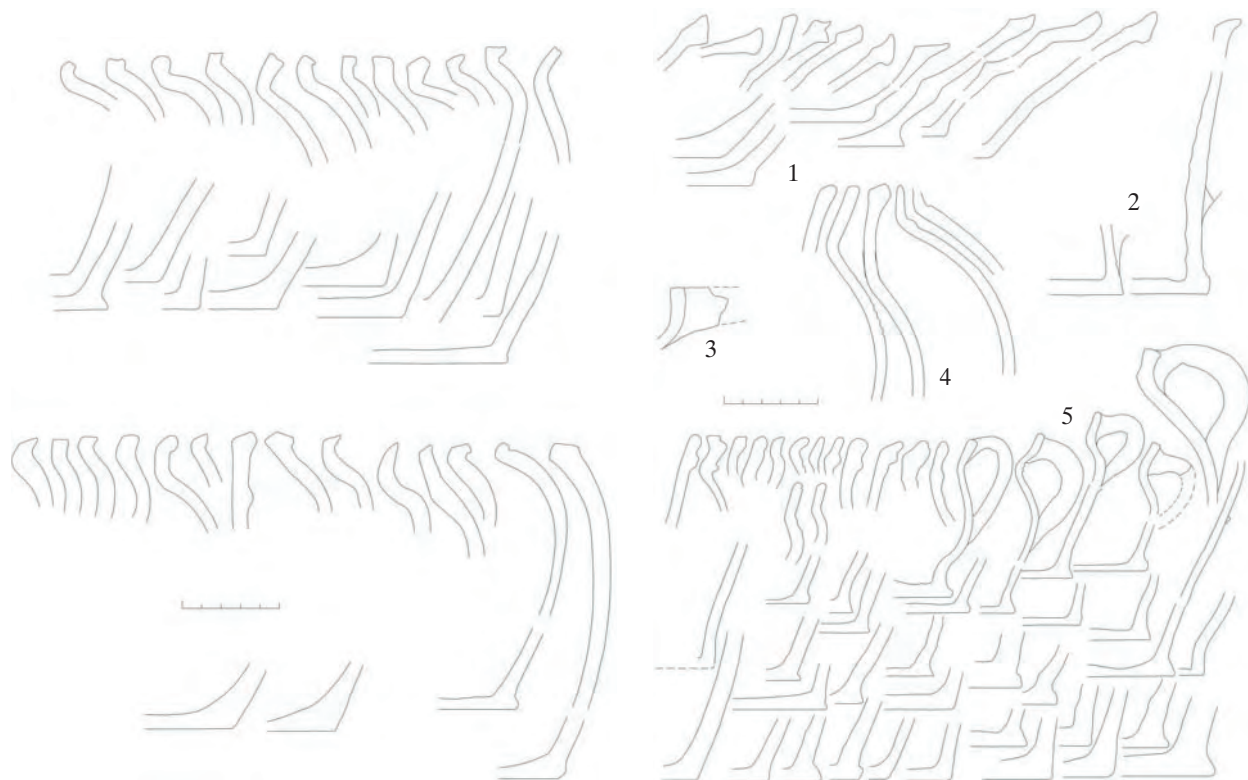
Trečioji keramikos grupė – juodoji. Taip ji pavadinta pagal išvaizdą, nors iš tiesų šios keramikos lūžis šviesiai pilkas, juodas būna tik paviršius, o molio masė nesiskiria nuo miestelių keramikos.

22 pav. Puodų šukės iš perkasos 1, viduriniojo kultūrinio sluoksnio horizonto. *G. Piličiausko nuotr.*

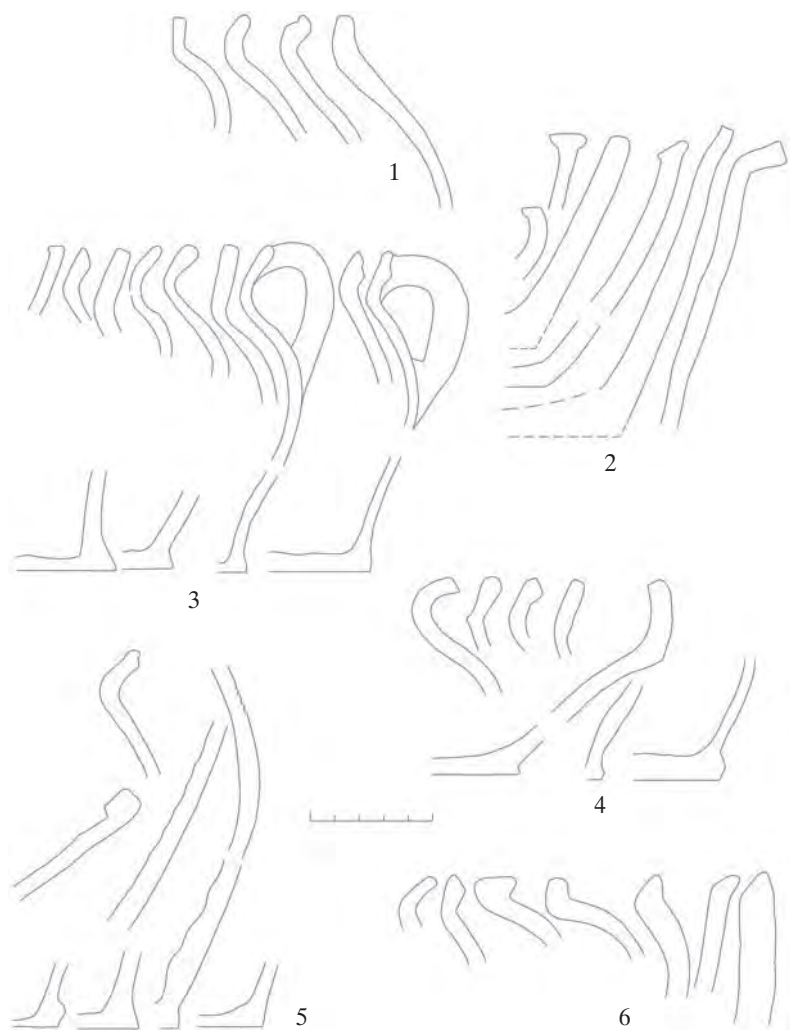

23 pav. Žiesto puodo viršutinė dalis iš duobės 1, perkasa 4. *G. Piličiausko nuotr.*

24 pav. Kaimiškosios keramikos virimo indų ir puodynių pakraštėlių bei dugnelių profiliai. *G. Piličiausko pieš.*

25 pav. Miestelių keramikos profiliai: 1 – lėkštės, 2 – bokalai, 3 – keptuvė, 4 – puodynės, 5 – ąsočiai ir nedideli puodeliai skysčiams. *G. Piličiausko pieš.*

26 pav. XVIII a. keramika: puodynės (1) ir ąsočiai (3) su smulkiais grūsto akmens priemaišomis, dubenys ir kibiro pavidalo indai (2); XVIII a. pabaigos ir XIX a. keramika: miestelių (4), juodoji (5), kaimiškoji (6). G. Piličiausko pieš.

Šukės lūžyje priemaišų nepastebima arba matyti labai smulkus smėlis. Skirtumai slypi degimo procese, kuris vyko redukciniėje aplinkoje, trūkstant deguonies. Tokie puodai nebuvo glazūruojami – nepraleido vandens dėl degimo metu keramikos poras užkimšusių suodžių. Pirties gatvės juodoji keramika sudarė vos kelis procentus – rastos 35 ąsočių, puodyninių ir lėkščių šukės (21:9, 10, 26:5 pav.). Vienas indas buvo gludintas neišdegtu puodo sienelės vertikaliai braukant kažkokių plokščių įrankiu (21:9 pav.).

Ketvirta keramikos grupė – fajansas. Atrodo, kad fajansiniai indai plačiau paplito tik XIX a., o

XVIII a. kultūriniame sluoksnyje (duobėje 1) rasta vos viena smulki šukelė. Tai buvo fajansinė lėkštė su neiškiu mėlynu piešiniu šviesiame fone.

Didžioji dalis Ukmergėje rastos keramikos yra buityje naudoti, sudužę ir išmesti moliniai indai. Tačiau tarp šukių galima pastebėti ir tokių, kurių paviršiuje matomos 0,5–3 cm skersmens ir 1–3 mm gylio išskalės, dažniausiai netaisyklingo apskritimo, o jų viduryje pūpsa „kaltininkas“ – 0,5–5 mm skersmens karbonatinė konkretija, dažniausiai klinties grūdas. Karbonatinės priemaišos kvartero molyje viduramžių puodžiams sukeldavo nemažai rūpesčių, nes jeigu likdavo nepašalintos iš molio masės, galdindavo dirbinius. Jeigu degant indas ir nesubyrdavo į gabalus, tai prarasdavo prekinę funkciją, netiko glazūruoti. 2008 m., kasinėjant XVII a. puodų degimo krosnis Trakuose, Karaimų gatvėje, paaiškėjo, kad didelė arba net didžioji dalis keramikos gaminių buvo brokuoti būtent dėl nekokybiškos karbonatingos molio masės (Piličiauskiene, 2009š).

Archeologinių tyrimų metu Ukmergėje šukių su tokiomis išskalomis rasta vos kelios, dar keletas indų, matyt, buvo išmesti nepavykus gražiai glazūruoti.

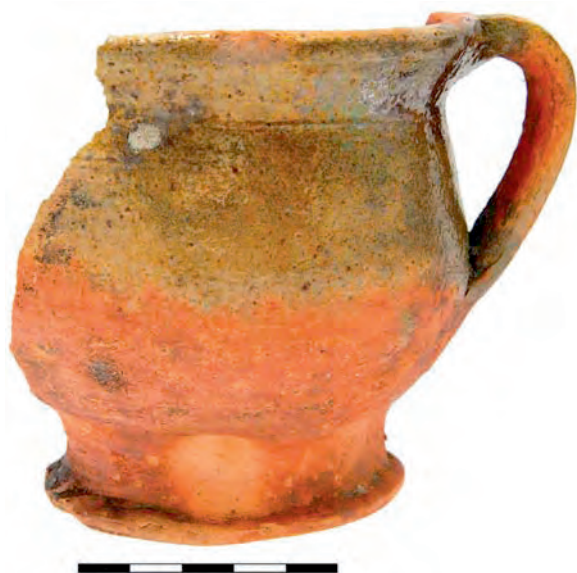
Tarp statybinės XVIII a. keramikos ryškiai vyravo kokliai. Jų rasta 37 vnt. Koklių fragmentai, kaip ir puodų šukės, buvo smulkūs, išskyrus 1 sveiką karnizinį ir frizinio koklio pusę perkasoje 1. Keletas koklių buvo karniziniai, vienas frizinis, vyravo plokštiniai. Puodyninių ar dubeninių nerasta visai. Koklių išorė buvo puošta reljefiniais atspaudais, dengta žalia glazūra, tačiau ne visuomet. Perkasoje 2 buvo rasta herbino koklio smulkų fragmentų – dalių su karūna ir palmių šakomis

27 pav. Puodynė iš perkasos 4 apatinio kultūrinio sluoksnio horizonto. *G. Piličiausko nuotr.*

28 pav. Bokalas iš perkasos 4 apatinio kultūrinio sluoksnio horizonto. *G. Piličiausko nuotr.*

29 pav. Puodelis su ašele iš perkasos 4 duobės 1.
G. Piličiausko nuotr.

(30:1, 2 pav.). Labai panašaus stiliaus dirbinys buvo rastas perkasoje 1. Tai karnizinis, neglazūruotas, puoštas augalų motyvais koklis (30:9 pav.). Perkasoje 1 rastas frizinis koklis buvo puoštas stilizuota susiraičiusia dvišake rugiagėle, žaliai glazūruotas (30:5 pav.). Kiti fragmentai – smulkūs, o jų piešinio neįmanoma rekonstruoti. Sprendžiant iš stiliaus ir kai kurių piešinio fragmentų (pvz., D raidė koklio kampe), dauguma plokštinių koklių buvo herbiniai (30:4, 6–8 pav.).

2000 m. Kęstučio aikštės ŠR dalyje archeologas A. Žalnierius surado keletą beveik sveikų arba sveikų koklių (Žalnierius, 2000; 2001š, 6–9, brėž. 13–20). Vienas jų – plokštinis herbinis koklis su trijų laukų skydu, kurį viršuje aprėmina karūna, o šonuose – palmių šakos (Žalnierius, 2001š, brėž. 13). A. Žalnierius šį koklį datavo XVII a. antrąja puse arba pabaiga. Pirties gatvėje 2008 m. rasti herbinių koklių fragmentai su karūnos ir palmių šakų atvaizdais priklauso identiškam kokliui (30:1, 2 pav.). Vilkmergėlės pakrantė ties Pirties gatve yra už 150 m tiesiųjų ir 200 m važiuojant nuo Kęstučio aikštės ŠR dalies. Kaip galėjo vienodi XVII a. antrosios pusės kokliai atsirasti skirtingose miesto dalyse? Paaiškinti galima dvejopai.

Turtingas bajoras galėjo valdyti kelis sklypus ir užsakyti pagaminti vienodus koklius bei sumūryti dvi krosnis keliuose pastatuose skirtingose miesto dalyse. XVI a. viduryje kai kurie miestiečiai Ukmergėje valdė po 2–6 sklypus (Miškinis, 1987, 13). Kita vertus, koklių fragmentai į Vilkmergėlės upelio pakrantę galėjo būti atvežti iš Kęstučio aikštėje buvusių sklypų kartu su griuvėniais. Kęstučio aikštėje rasta keletas gerai išlikusių koklių. Pirties gatvėje rasta smulkių jų fragmentų, nėra koklių serijų. Tai būdinga būtent antrinėms radimvietėms, vietoms, kur šiukšlės specialiai pervežamos iš toliau buvusių miestiečių kiemų. Vilkmergėlės pakrantėje iki pat XVIII a. pabaigos nerasta gyvenamųjų pastatų liekanų, o žemoje ir šlapioje upelio pakrantėje kultūrinis sluoksnis formavosi pilant šiukšles ne tik iš gretimų sklypų, bet ir atvežus iš toliau.

Perkasoje 2 greta koklių dar pasitaikė smulkus čerpės fragmentas.

Apibendrinant keramikos radinius ir lyginant juos su archeologine XVI–XVII a. Lietuvos miestų ir miestelių medžiaga galima pastebėti, kad daugelis XVIII a. pradžios ir vidurio gaminių yra labai panašūs į XVII a. antrosios pusės dirbinius. Nepaisant jau minėtos galimybės, kad apatinis kultūrinio sluoksnio horizontas Pirties gatvėje pradėjo formuotis jau XVII a. pabaigoje, taip pat fakto, kad dalis dirbinių naudoti butyje bent keliasdešimt metų anksčiau ir pakliuvo čia su šiukšlėmis iš tolimesnių miesto vietų, atrodo, kad XVII–XVIII a. sandūroje miestiečių butyje žymių pokyčių nebuvo. Ukmergėje rastoji miestelių ir juodoji keramika, t.y. puodžių dirbiniai labai retai puošiami, neįmantrių formų. Tai funkcionalūs indai, skirti miestiečių bei kaimiečių buičiai ir gaminti dideliais kiekiais. Kaimiškoji keramika, vertinant sienelių profilį, žymiai mažiau standartizuota ir dažniau puošta. Gaminant puodus savo reikmėms kartais buvo neatsispiriama pagundai pagražinti dirbinį kad ir menkai papuošiant.

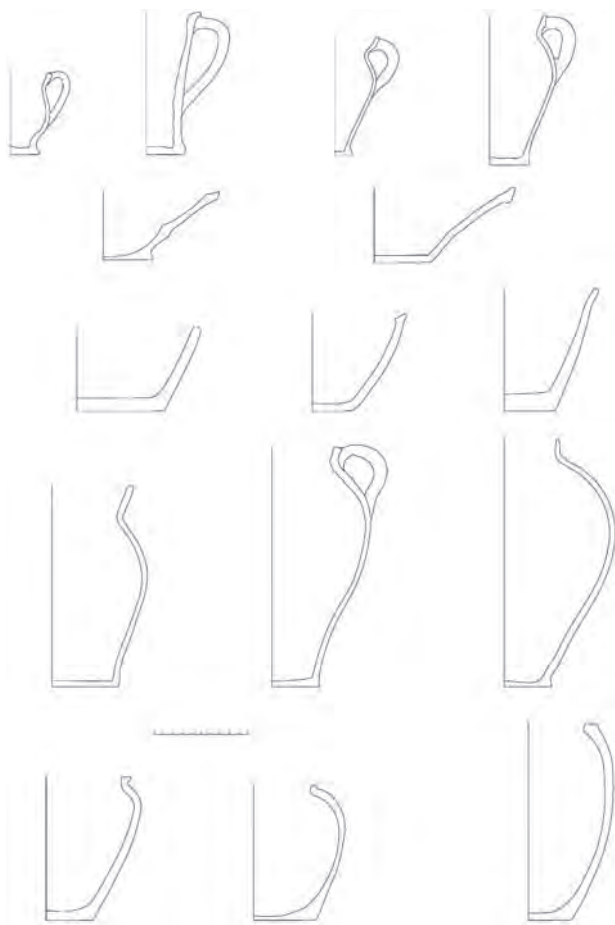

30 pav. Kokliai ir jų fragmentai. G. Piličiausko nuotr.

Skaitmeninė keramikos rekonstrukcija

15 kaimiškajai ir miestelių tipo keramikai būdingų indų buvo rekonstruoti kompiuterinės programos AutoCAD 2007 pagalba trimatėje erdvėje. Skaitmeninės rekonstrukcijos procesą galima suskirstyti į tris etapus. Pirmiausia dvimatėje erdvėje nupiešiami arba pagal atskiras šukes rekonstruojami puodų sienelių pjūviai (31 pav.), po to jie paverčiami tūriniais objektais, masyvais arba 3D paviršiais įsukimo komandos būdu (32 pav.). Šį procesą galima būtų pavadinti skaitmeniniu žiedimu. Galiausiai parenkamos jų medžiaginės savybės, tekstūra, nustatomas apšvietimas, indas pakreipiamas arba nurodoma jo judėjimo ar sukimosi trajektorija (33 pav.). Nufotografavus kiek-

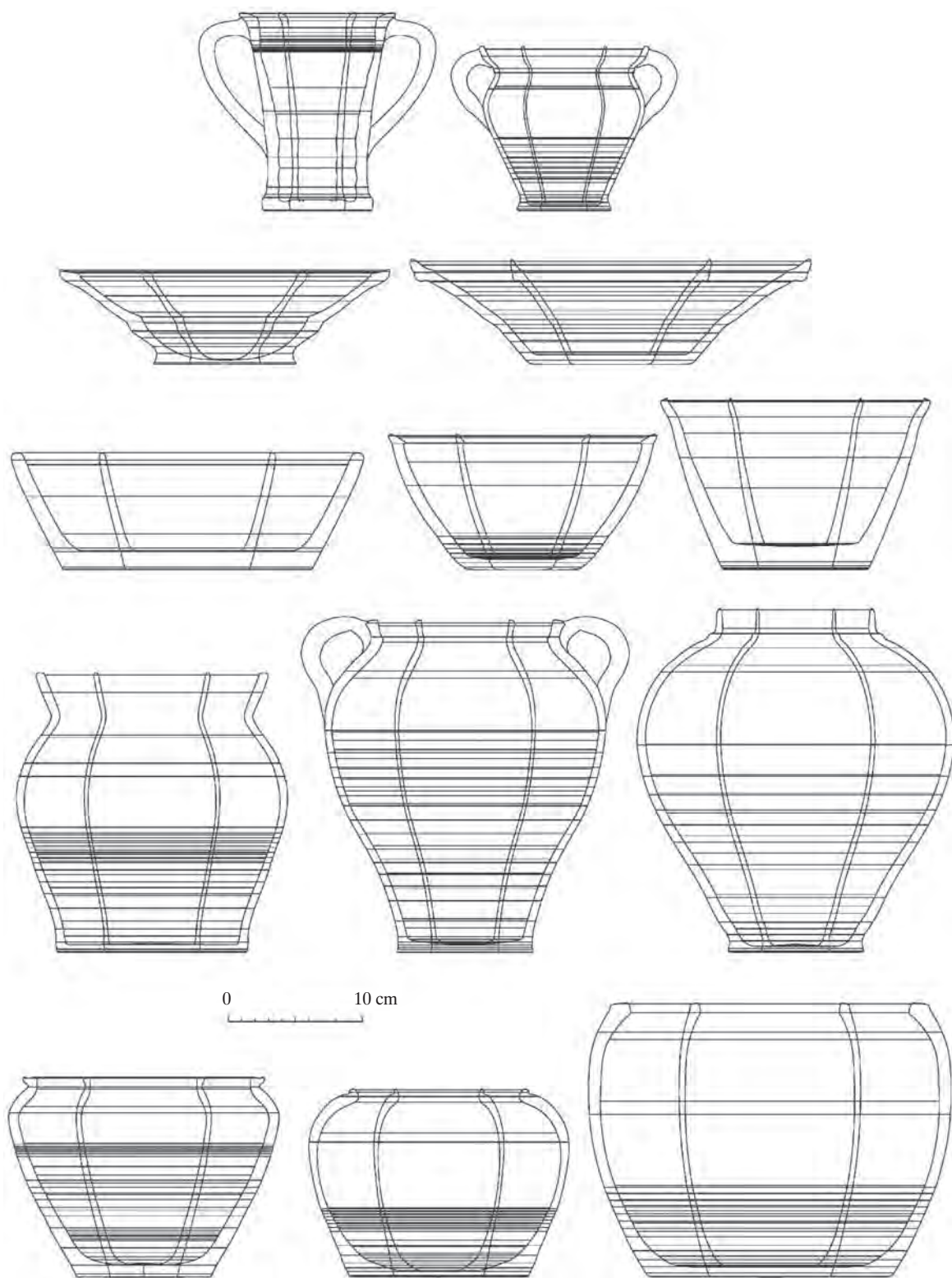

31 pav. XVIII a. keramikos kompiuterinė rekonstrukcija. I etapas – indų sienelių rekonstrukcija dvimatėje erdvėje. Atliko G. Piličiauskas su AutoCAD 2007.

vieno indo sienelių pavyzdžius, atskiriems puodams gali būti parenkama unikali tekstūra. Rekonstruojamą indą kuriant iš kelių masyvų arba atskirų 3D paviršių tampa įmanoma indo paviršiui suteikti kelias skirtingas tekstūras, t.y. pavaizduoti glazūruotas ir neglazūruotas zonas, ašas ar kitus prilipdymus. Rekonstruojant XVIII a. Ukmergėje naudotas buitinės keramikos tipus daugelis AutoCAD programinės įrangos teikiamų galimybių liko nepanaudotos, pavyzdžiui, indo masės ir tūrio apskaičiavimui.

Kompiuterinė rekonstrukcija dėl absoliučios simetrijos, taip pat sunkumų atgaminant tekstūrą ir šviesos atspindį niekuomet neaplenks fotografijos ar 3D skeneriu gauto vaizdo realumu, tačiau ji turi vieną esminį privalumą – skaitmeninei rekonstrukcijai nereikia fiziškai atkurto daikto. Norint atkurti visą indą nuo pakraštėlio iki dugnelio būtina nubraižyti visą indo sienelės profilį. Tai gana lengva, jeigu kasinėjimų metu pavyksta rasti sveiką indo šoną. Vis dėlto dažniau tenka susidurti su smulkesniais keramikos fragmentais. Tuomet prasideda sudėtingiausias ir atsakingiausias darbas – atkurti indo arba indo tipo sienelės profilį ir aukštį pagal to paties indo, bet nesusedančias, arba skirtingų indų, panašių forma, šukes. Šiuo būdu atkuriant profilį aktyviai dalyvauja subjektyvus faktorius – rekonstruojančio žmogaus vaizduotė ir patirtis.

Skaitmeninės rekonstrukcijos principai yra tokie patys, kaip ir piešiant, tačiau gauto rezultato panaudojimo galimybės žymiai įvairesnės. Rekonstrukcija trimatėje erdvėje gali būti sėkmingai naudojama archeologijos mokslui ir rezultatams viešinti, skleisti ir populiarinti, taip pat kaip savitas archeologinės medžiagos tyrimų būdas. Tūriniai keramikos vaizdai padeda žymiai lengviau įsivaizduoti senovinių gaminių formas, negu kad tai pavyksta padaryti prieš akis matant schematiškus sienelių pjūvius, o kiekvienas rekonstruoto indo taškas turi savo koordinates trijose plokštumose, todėl įmanoma greitai apskaičiuoti atstumus tarp taškų ir kampus tarp plokštumų. Ypač didelės

32 pav. XVIII a. keramikos kompiuterinė rekonstrukcija. II etapas – tūrinių objektų sukūrimas. *Atliko G. Piličiauskas su AutoCAD 2007.*

33 pav. XVIII a. keramikos kompiuterinė rekonstrukcija. III etapas – tūrinių objektų užpildymas. *Atliko G. Piličiauskas su AutoCAD 2007.*

realumo efektas bei galimybės apžiūrėti kiekvieną atkuriamo objekto detalę gali būti sukuriama specialiai konferencijų pranešimams, pateikiant tam tikra orbita judančių objektų vaizdus. Lietuvoje skaitmeninė archeologinių radinių rekonstrukcija labai retai naudojama. Reikia tikėtis, kad ši kryptis sudomins jaunos arba būsimas archeologus, kurie gimė jau kompiuterių eroje.

Stiklo dirbiniai

2007–2008 m. kasinėjimų Pirties gatvėje metu buvo rasti 32 stiklo gaminių fragmentai. Plokščio, 1–2 mm storio langų stiklo gabalėlių buvo apatiname ir viduriniame XVIII a. kultūrinio sluoksnio horizontuose, duobėje 1, tačiau nebuvo pilkoje žemėje, datuojamoje XVIII a. paskutiniuoju ketvirčiu. Tuo tarpu vyno butelių šukių rasta tik šiame sluoksnyje, o giliau jų nebuvo. XVIII a. vyno butelių dugno išgaubimas labai gilus, stiklo paviršius pasidengęs stora patina. Keturbriaunių fragmentai, kaip ir apvalių, buvo rasti tik XVIII a. pabaigos ir XIX–XX a. pirmosios pusės sluoksniuose. Nėdudukų vaistų buteliukų šukių daugiau buvo XIX–XX a. pirmosios pusės sluoksnyje, tačiau pasitaikė ir XVIII a. kultūrinio sluoksnio stovymėje. Stiklinės taurelės buvo rastos tik XIX a. sluoksnyje.

Dauguma stiklo dirbinių fragmentų mažai informatyvūs ir jų rasta nedaug, todėl paplitimas kultūrinio sluoksnio horizontuose neatspindi jų naudojimo mastų ir svarbos miestiečių gyvenime.

Odos dirbiniai

Odos dirbiniai buvo išlikę tik drėgnuose XVIII a. vidurio ir pradžios horizontuose – juodoje ir pilkoje smėlingoje žemėje, o ypač gerai – duobės 1 apatinėje dalyje. Čia buvo rastos 3 puikiai išsilaikiusio medinio-odinio apavo dalys. Tai moteriškas batelis su kiek pakeltu mediniu kulniuku, aptrauktu oda. Radinys gali būti datuojamas XVIII a. viduriu. Batelis buvo atkurtas ir sutvirtintas Lietuvos nacionalinio muziejaus res-

34 pav. Restauruotas moteriškas batelis iš perkasos 4 duobės 1. G. Piličiausko nuotr., restauruota M. R. Rinkevičiūtės.

tauratoriės M. R. Rinkevičiūtės (34 pav.). Kiti odos dirbiniai – tai odiniai dirželiai bei apavo skiautės, kai kurios su iškirstomis skylutėmis.

DISKUSIJA. KASINĖJIMŲ DUOMENYS MIESTO EKONOMINIO-POLITINIO GYVENIMO KONTEKSTE

Ankstyviausi archeologiniai radiniai iš Vilkmėrgėlės upelio pakrantės ties Pirties gatve datuojami tik XVIII a. pradžia arba XVII a. pačia pabaiga. Kyla klausimas, kodėl miestiečiai vengė šios vietos kelis šimtus metų?

Atsakymą galima rasti ankstesnių archeologinių tyrimų medžiagoje. 2000 m. archeologas A. Žalnierius nubraižė kasamos lietaus kanalizacijos tranšėjos sienelių pjūvius Pirties gatvėje (Žalnierius, 2001š, 11–14, brėž. 8, 9). Maždaug 20 m į PV nuo dabartinio upelio kranto, vos už kelių metrų nuo 2008 m. tirtos perkasos 1 vakarinio kampo, tiesiai priešais „žydų pirties“ griuvėsių Š sieną, buvo aptiktas žymus tamsaus sluoksnio pagilėjimas. Šioje vietoje įžemis (žvyras?) daugiau nei 45° kampu neria gilyn. Duburys užpildytas „tamsiai pilku juodžemiu“. Vakarinio duburio šlaito vieta bei duburio gylis nėra aiškūs, o dugnas kasant tranšėją nebuvo pasiektas. Nors ataskaitoje nėra pateikta nuotraukų, taip pat nevisiškai aiški žvyro kilmė (aliuvis?) ir duburio užpildo susiformavimo procesas (užpilta žemė, deliuvis ar vagos aliuvis?), tačiau archeologo interpretacijai galima pritarti – tai galėjo būti Vilkmėrgėlės upelio senvagė. Tamsiai pilkame juodžemyje rastas kelias virimo puodų šukes A. Žalnierius datuoja XV–XVI a.

(Žalnierius, 2001š, 12, brėž. 20). Tekančio vandens srautai negalėjo sunėsti homogeniško juodžemio sluoksnio su keramika. Šlapia senvagė greičiausiai buvo užpilta, o griuvenų joje nėra, matyt, dėl ankstyvo amžiaus. Jeigu šukių datavimas teisingas, Vilkmergėlė čia tekėjo ne anksčiau kaip XV a., o senvagė užpilta XV–XVI a. Istoriniai duomenys šiuo atveju padėti negali – detalūs Ukmergės miesto planai pasirodė tik XIX a. pradžioje, kituose istoriniuose šaltiniuose, atrodo, irgi nėra užuominų apie upelio vagos pokyčius. Kol senvagė nebuvo užpilta, teritorija tarp dabartinės Vilkmergėlės vagos ir Utenos–Pirties gatvių sankryžos negalėjo būti užstatyta. „Žydų pirties“ vietoje tekėjo upelis, o bent 30 m į rytus turėjo būti šlapia, žema vieta, kurioje vėliau Vilkmergėlės vanduo prasigrauzė naują vagą. Upelei pakeitus vagą, vietovė vis tiek liko neprieinama. Dabar iš vakarinės pusės buvo senvagė, iš rytinės – naujoji vaga. Tik užslinkus ir užpylus senvagę, turbūt XVII a., Pirties gatvę tapo įmanoma pratęsti iki pat Vilkmergėlės naujosios vagos, o gyventojams atsivėrė nauja vieta statyboms ir ūkinei veiklai.

Tarp Pirties–Utenos gatvių sankryžos ir Vilkmergėlės upelio vykdytų archeologinių tyrimų metu buvo išskirti ir datuoti trys XVIII a. kultūrinio sluoksnio horizontai. Atlikus radinių analizę, tapo akivaizdu, kad žymiai daugiau jų rasta viduriniame horizonte, kurio susiformavimo laikas datuotas XVIII a. 2–3-juoju ketvirčiais (20 pav.). Šis horizontas kaupėsi du kartus ilgiau nei XVIII a. 1-ojo ir 4-ojo ketvirčių sluoksniai, tačiau keramikos ir kitų radinių tankis šiuose horizontuose skiriasi daugiau negu 2 kartus. Nevienodą kultūrinio sluoksnio intensyvumą ir storį galima pabandyti interpretuoti politiniame-istoriniame Ukmergės miesto ir visos šalies kontekste. Istoriniai duomenys liudija, kad miesto stagnacijos arba nuosmukio periodai buvę XVIII a. pradžioje ir pabaigoje. Šie periodai iš esmės atitinka XVIII a. 1-ojo ir 4-ojo ketvirčių kultūrinio sluoksnio horizontus, pasižyminčius mažesniu radinių tankiu ir sluoksnio storium, palyginti su XVIII a. vidurio storyme. Kultūrinio sluoksnio formavimosi procesas yra sudėtingas,

nulemtas daugelio faktorių, nėra ir negali būti tiesioginis miesto ekonominio gyvenimo atspindys, tačiau žymūs demografiniai-ekonominiai pokyčiai neabejotinai turėjo palikti savo žymes archeologinėje medžiagoje.

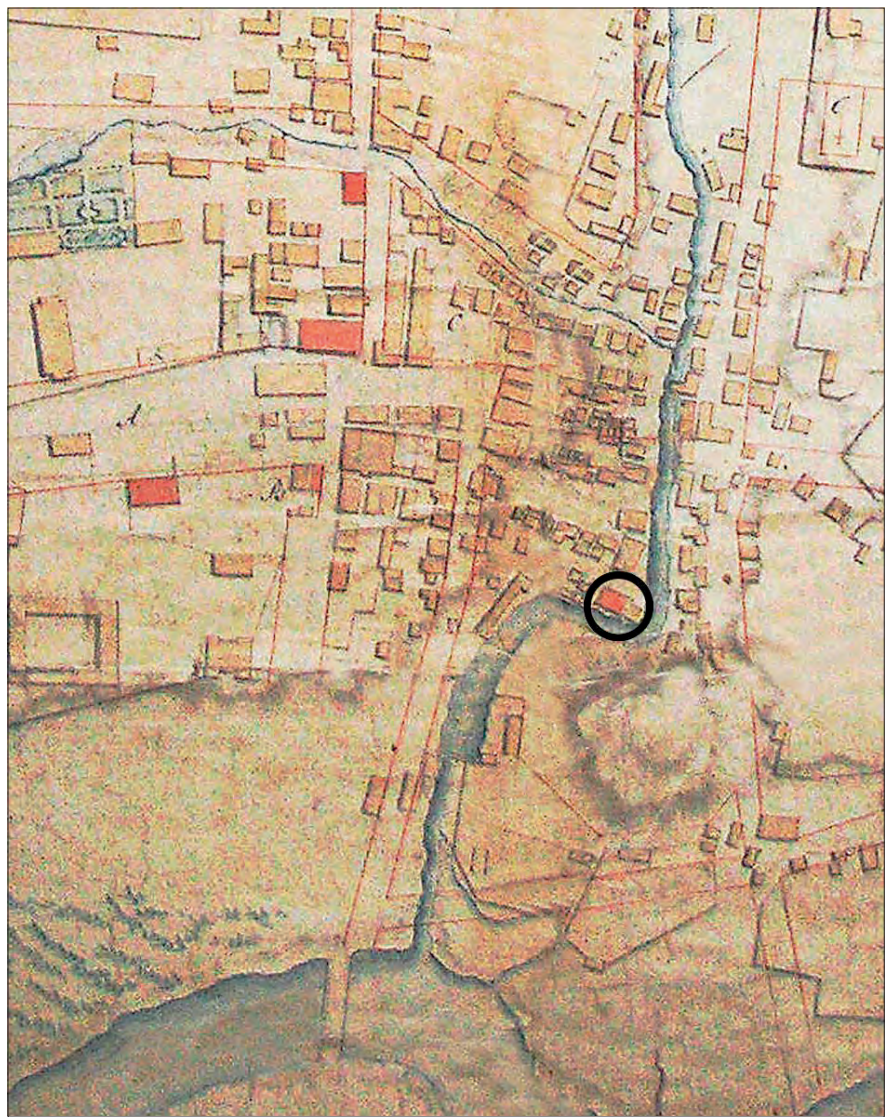
XVIII a. pradžia Lietuvos miesteliams ir jų gyventojams buvo sunkus metas – juos alino plėšikaujančios kariuomenės ir maras. Nepaisant visų negandų, miestiečių sodybos ties Pirties ir Utenos gatvių sankryža priartėjo prie Vilkmergėlės upelio, o gyventojai čia pradėjo pilti šiukšles. Upeilio dugno lygis buvo žymiai aukštesnis už dabartinį, o krantai – žemesni, tad pakrantę nuolat užliedavo potvyniai. Gyvenamieji pastatai čia nebuvo statomi iki XVIII–XIX a. sandūros, tačiau įžemyje išlikusios stulpavietės 1 ir 2 rodo, kad upelio pakrantę bandyta panaudoti ūkinei veiklai jau XVIII a. pradžioje.

Ukmergės miestas atsigavo XVIII a. viduryje. Būtent šiuo laiku datuojamos ūkinės duobės 1 bei storiausio, viduriniojo horizonto radiniai rodo, kad miestas tuo metu klestėjo. Rastos monetos yra smulkaus nominalo, tačiau miestiečiai neabejotinai turėjo ir stambesnių, kurias ne taip dažnai pamėdavo. Miestiečiai plėtė savo sodybas ir anksčiau potvynių užliejamame, tačiau dabar jau kiek paaukštėjusiame Vilkmergėlės upelio dešiniajame krante įsirengė tvartą, iškasė duobę ir čia pradėjo pilti šiukšles. Koklių fragmentai liudija, kad šiukšlės piltos ne tik iš gretimų sodybų, bet atvežamos ir iš toliau, Kęstučio aikštės rajono. Sprendžiant pagal ūkinės duobės turinį (bokalai, nedideli puodeliai su ąselėmis, lėkštės, monetos), šiukšlės čia galėjo būti vežamos ir iš karčemų kiemų. Nėra jokių istorinių duomenų, kad XVIII a. mūrinės „žydų pirties“ vietoje stovėjo medinė pirtis ar kita sodyba. Kažkada prieš 1800-uosius metus upelis buvo patvenktas šiek tiek žemiau Pirties gatvės, o patvinusi vaga apsupo šią vietą iš pietų ir vakarų (Miškinis, 1987, pav. 10). Patvenkto upelio vanduo turėjo dvokti, nes 1773 m. prie Vilkmergėlės buvo suskaičiuota 20 alaus ir degtinės bravorų, darbavosi ir kailiadirbiai (Miškinis, 1987, 29).

Archeologinė medžiaga XVIII a. antrosios pusės viduryje rodo žymius pokyčius miestiečių gyvenime, bent jau šioje Ukmergės dalyje – kultūriniam sluoksniui aptinkama mažai radinių ir organikos. Miestiečiai beveik nustojo šiukšlinti savo įprastoje vietoje – Vilkmėgės upelio krante. Atrodo, kad miesto vystymasis sulėtėjo, sumažėjo gyventojų. 1765, 1782, 1787 m. miestą siaubė gaisrai, iš kurių paskutinis buvo didžiausias. Jokių gaisrų pėdsakų tyrinėtose perkasoje nepastebėta, tačiau artimiausios sodybos pastatai turbūt stovėjo kiek toliau nuo upelio, į PV nuo perkasų, kuriose gaisro pėdsakų galėjo ir nebūti. Kita vertus, namai prie upelio galėjo ir nesudegti. Iš P ir R pusės buvo neužstatytos erdvės, vandens ugniai gesinti netrūko.

Ar dėl nuolatinių gaisrų, ar kitais sumetimais paties rytinio sklypo Pirties gatvėje savininkai XVIII a. pabaigoje ėmėsi didelių statybos darbų. Čia buvo suformuotas naujas sklypas ir pastatytas mūrinis pastatas. Jis yra pažymėtas 1800 m. Ukmergės miesto plane (35 pav.). Namas buvo sumūrytas prieš tai neužstatytoje vietoje arba buvo žymiai didesnio ploto nei anksčiau stovėjęs medinis pastatas, praplečiant užstatytą teritoriją į rytus, upelio link. Greta pastato žemės paviršius buvo paaukštintas užpilant purvynę žvyringo priemolio sluoksniu ir išgrindžiant akmenimis. Tokio dydžio miestui tokiam amžiuje tai reikšmingas įvykis, liudijan-

tis palyginti neblogą kai kurių gyventojų padėtį ir finansinius pajėgumus. Nuo 1770 m. rašytiniuose šaltiniuose imti minėti „plytų meistrai“ ir mūrinkai. Šie amatininkai dažniausiai statė krosnis ir medinių pastatų mūrinius rūsius, nes tikrų mūrinių pastatų XVIII a. pabaigoje buvo pastatyta vos keletas. 1831 m. tokių buvo jau 13 (Miškinis, 1987, 39, 59). Mūrinė bažnyčia Ukmergėje buvo pastatyta 1800–1820 m., o sinagoga – tik 1851 m. Taigi „žydų pirties“ pastatas yra vienas iš seniausių mūrinių statinių Ukmergėje.

35 pav. 1800 ar 1801 m. Ukmergės miesto plano fragmentas (Markovičius, 1800–1801). Pažymėta mūrinė „žydų pirtis“.

IŠVADOS

2007–2008 m. Utenos gatvėje atlikti pirmieji išsamūs archeologiniai kasinėjimai Ukmergės senamiestyje. Jų metu iširtas 64 m² dydžio plotas. Nors darbai vyko pačioje Ukmergės „širdyje“, greita piliakalnio, aptiktas tik XVIII–XX a. kultūrinis sluoksnis. Kasinėjimų metu rastos monetos padėjo palyginti tiksliai datuoti tris XVIII a. kultūrinio sluoksnio horizontus ir ūkinę duobę, o tyrimų medžiaga tapo svarbi datuojant kitus archeologinius radinius tiek Ukmergėje, tiek gretimuose LDK miestuose ir miesteliuose. Skurdūs archeologiniai duomenys iš seniausių Ukmergės miesto laikų neparemia istoriniais šaltiniais pagrįsto miesto raidos modelio, tačiau neleidžia kurti ir naujų koncepcijų. Reikia tikėtis, kad išsamūs archeologiniai tyrimai dideliuose plotuose tik prasideda, o miesto pradžios ir ekonominės-socialinės raidos klausimai ateityje bus svarstomi remiantis žymiai gausesniais duomenimis, tiek istoriniais, tiek archeologiniais.

Padėka

Autoriai dėkoja 2 anoniminiams recenzentams už pastabas tobulinant ankstesnį šio straipsnio rankraštį.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

Baranauskas T., 2003 – Lietuvos medinės pilys rašytinių šaltinių duomenimis // LA. Vilnius, 2003. T. 24, p. 57–106.

Grišinas V., 1991š – Ukmergės kultūros rūmų garažo statybos vietos archeologiniai tyrimai. 1991, Paminklų restauravimo ir projektavimo instituto Archyvas, F. 5, Nr. 6132.

Jarockis R., 2003š – Archeologinių žvalgomųjų tyrimų 2003 m. Ukmergės senamiestyje (U36), Paupio ir P. Cvirkos g., ataskaita. 2003, LIIR, Nr. 4196.

Jarockis R., 2004 – Žvalgomieji tyrinėjimai Ukmergėje, Paupio ir P. Cvirkos g. // ATL 2003 metais. Vilnius, 2004, p. 193.

Katalynas K., 2006 – Vilniaus plėtra XIV–XVII a. Vilnius, 2006.

Kvizikevičius L., 1998š – Archeologijos žvalgomųjų tyrinėjimų Ukmergėje 1998 metais ataskaita. 1998, LIIR, Nr. 3074.

Kvizikevičius L., 1999 – Švininių antspaudų radiniai Vilniuje – XVI–XVII a. importinių audeklų prekybos atspindys // LA. Vilnius, 1999. T. 18, p. 243–251.

Kvizikevičius L., 2003 – Lietuvos miestų ir miestelių archeologiniai tyrinėjimai // LA. Vilnius, 2003. T. 24, p. 133–160.

Markovičius M., 1800–1801 – Ukmergės miesto planas ir projektas. Ukmergės rajono savivaldybės Archyvas, Nr. 9.

Miškinis A., 1987 – Ukmergė. Lietuvos TSR urbanistikos paminklai. Vilnius, 1987. T. 10.

Piličiauskienė G., 2009š – Trakų senamiestyje, Karaimų g. 58, 2008 m. vykdytų archeologinių žvalgomųjų tyrimų ataskaita. 2009, LIIR, neinventorinta.

Remecas E., 2000 – XVIII a. monetų apyvarta dabartinės Lietuvos teritorijoje // Pinigų studijos. Vilnius, 2000. Nr. 2, p. 53–69.

Stankus J., 2000 – Ukmergės piliakalnio papėdės tyrinėjimai 1998 m. // ATL 1998 ir 1999 metais. Vilnius, 2000, p. 112–114.

Surwiło M., 2004 – Ukmergės miesto ir Ukmergės apskrities istorijos apybraiža. Ukmergė, 2004.

Vaitėnaitė A., Tamulevičiūtė A., 2007 – Ukmergė. Žydai Lietuvoje [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-01-20]. Prieiga per internetą <<http://www.zydai.lt/lt/content/viewitem/728>>.

Varnas A., 1991š – Ukmergės miesto Paupio gatvės sklypų Nr. 17 ir 17a teritorijos žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita. 1991, LIIR, Nr. 1809.

Zabiela G., 1993š – Ukmergės rajono archeologijos paminklų 1993 metų žvalgymai ir žvalgomieji archeologiniai tyrinėjimai. 1993, LIIR, Nr. 2130.

Žalnierius A., 1999š – Ukmergės senamiestis. Kęstučio aikštė. 1999 m. archeologinių tyrimų ataskaita. 1999, LIIR, Nr. 3485.

Žalnierius A., 2000 – Ukmergės senamiesčio tyrinėjimai 1999–2000 m. // ATL 2000 metais. Vilnius, 2000, p. 182–185.

Žalnierius A., 2001š – Ukmergės sen. Kęstučio a., Vilniaus, Pirties g. žvalgomųjų archeologinių tyrinėjimų ataskaita. 2001, LIIR, Nr. 3537.

SANTRUMPOS

ATL – Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje

LA – Lietuvos archeologija

LIIR – Lietuvos istorijos instituto Rankraštnas

THE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION ON UTENOS STREET IN UKMERGĖ

Gytis Piličiauskas, Giedrė Piličiauskienė

Summary

This article is devoted to acquainting readers with the results of the excavation conducted on Utenos Street in Ukmergė during 2007–2008. This is the present-day address but looking historically, the investigated site is closer to the E end of vanished Pirties Street.

The most important and so far only scientific historical work devoted to the development of the city of Ukmergė is a monograph published in 1987 by A. Miškinis. Archaeologists began to excavate Ukmergė Old Town only in the late 20th century. The oldest finds, which date to the 14th–15th century, were found in Kęstučio Square and on Paupio Street, but a 19th–20th-century cultural layer has mostly been encountered (Fig. 1). The archaeological data has so far not yielded any basis to talk about Ukmergė in the 13th century as the oldest finds within the boundaries of the old city date to only the 14th–15th centuries.

The 2007–2008 excavation site was on the right bank of the Vilkmėrgėlė to the NW of Ukmergė hillfort (Figs. 2, 3). 64 m² were excavated at a future construction site (Fig. 4). At a depth of 80–90 cm, under levelling layers with 19th–20th-century finds was discovered a roughly 1 m thick cultural layer formed in the 18th century, in which were distinguished three horizons of grey or blackish soil dating on the basis of coins to the first quarter, the second – third quarters, and the fourth quarter of the 18th century. Natural clay loam was reached at a depth of 140–180 cm. A 1 m thick cultural layer accumulated here during a single century due to rubbish being piled here. 18th-century objects were discovered in the excavated area: two postholes, the remains of two wooden posts, the corner of a masonry building, and a rubbish pit (Figs. 4–13). Small denomination coins clearly predominated among the 40 coins that were found: not only 17th-century John II Casimir copper shillings, but also 18th-century Swedish, Russian, and Polish coins being encountered (Table 1, Fig. 14). The metal artefacts were made of iron, copper, and lead alloys. This included nails, a horseshoe, thimbles, small loops, small buckles, buttons, hooks, lead seals, a musket ball, etc. (Figs. 15–19). 1013 fragments of structural ceramics and household pottery (20.4 kg) were collected. These were mainly glazed, wheel-thrown tableware made by the town's craftsmen. The cooking pots and some jars were

sometimes made by the city's inhabitants, who created only partly thrown vessels (Figs. 21–29). The stove tiles were all panels (*Blattkacheln*), most with coats-of-arms from the second half of the 17th and 18th centuries (Fig. 30). 15 vessels were reconstructed using AutoCAD 2007 software (Figs. 31–33). The fragments of glass artefacts, which were few in number, yielded less information. A leather shoe with a wooden heel was discovered at the bottom of the rubbish pit (Fig. 34).

Until the 18th century, the area at the excavation site on the bank of the Vilkmėrgėlė was not suitable for inhabitation as it was low, wet, and subject to flooding. In the early 18th century, the houses of the city's inhabitants began to approach the Vilkmėrgėlė, and the inhabitants began to throw their rubbish here. In the middle of the century, the inhabitants built a fence and dug a rubbish pit. The stove tile fragments attest that the rubbish was accumulated not only from the nearby homes, but was also brought in from more distant ones. In the late 18th century a new plot was created here and a masonry building erected, the ruins of which are now called the 'Jewish sauna'. It was marked in the Ukmergė city plan of 1800 (Fig. 35) and is one of the oldest masonry structures in Ukmergė.

On Utenos Street during 2007–2008, the first thorough archaeological excavation was conducted in Ukmergė Old Town. The coins found during the excavation helped to comparatively precisely date three 18th-century cultural layer horizons and a rubbish pit, and the excavation material became important in dating other archaeological finds in both Ukmergė and neighbouring GDL cities and towns. One can only hope that thorough archaeological excavations in large areas of Ukmergė have only begun and that questions of the city's beginnings and economic – social development will be debated on the basis of significantly more abundant data, both historical and archaeological.

Translated by A. Bakanauskas

LIST OF TABLES

Table 1. Coin list. The coins were identified by E. Remecas (National Museum of Lithuania, Numismatic Department).

LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Plan of the archaeological excavation sites in Ukmergė during 1991–2008. *Drawing by G. Piličiauskas.*

Fig. 2. The excavation site on Utenos Street during 2007–2008. *Drawing by G. Piličiauskas.*

Fig. 3. View of the excavation site from Ukmergė hillfort. *Photo by G. Piličiauskas.*

Fig. 4. Plan of the trenches. *Drawing by G. Piličiauskas.*

Fig. 5. The profile of the N wall in trench 2 arbitrary signs: 1 – grey fill soil and sod, 2 – soil disturbed by the existing storm drain wells, 3 – gravel, in places, with rubble, 4 – grey soil with gravel and rubble, 5 – black soil, 6 – grey sandy soil, 7 – lime and small pieces of limy rubble, 8 – black charcoally soil with roots, 9 – the foundation of the ‘Jewish sauna’, 10 – grey soil, 11 – black soil with rubble, 12 – rubble, 13 – brown clayey soil, 14 – whitish clay loam – sterile soil, 15 – whitish sand, 16 – bricks, 17 – stones. *Drawing by G. Piličiauskas.*

Fig. 6. Profile of the S wall in trench 2. *Drawing by G. Piličiauskas.*

Fig. 7. Profiles of the E wall in trench 2 and the SW wall in trench 3. *Drawing by G. Piličiauskas.*

Fig. 8. The SE wall in trench 4 and the sections of the archaeological structures. *Drawing by G. Piličiauskas.*

Fig. 9. The E part of trench 2. *Photo by G. Piličiauskas.*

Fig. 10. The foundation corner from the ‘Jewish sauna’ in the SW corner of trench 2. *Photo by G. Piličiauskas.*

Fig. 11. Pit 1 at a depth of 175 cm in trench 4. *Photo by G. Piličiauskas.*

Fig. 12. Stake 1 at a depth of 148 cm in trench 3, as seen from the NE. *Photo by G. Piličiauskas.*

Fig. 13. Posthole 2 at a depth of 170 cm in trench 2. *Photo by G. Piličiauskas.*

Fig. 14. Coins. *Photo by G. Piličiauskas.*

Fig. 15. Metal artefacts. *Photo by G. Piličiauskas.*

Fig. 16. A horseshoe. *Photo by G. Piličiauskas.*

Fig. 17. Thimbles. *Photo by G. Piličiauskas.*

Fig. 18. A copper alloy pendant or part of a crotal. *Photo by G. Piličiauskas.*

Fig. 19. Lead seals. *Photo by G. Piličiauskas.*

Fig. 20. The weight of the ceramic finds in the 18th-century cultural layer horizons.

Fig. 21. Potsherds from the middle cultural layer horizon in trench 3. *Photo by G. Piličiauskas.*

Fig. 22. Potsherds from the middle cultural layer horizon in trench 1. *Photo by G. Piličiauskas.*

Fig. 23. Upper part of a thrown pot from pit 1 in trench 4. *Photo by G. Piličiauskas.*

Fig. 24. Rim and bottom profiles from rustic ceramic cooking vessels and jars. *Drawing by G. Piličiauskas.*

Fig. 25. Urban ceramic profiles: 1 – plates, 2 – mugs, 3 – a pan, 4 – jars, 5 – pitchers and small cups for liquids. *Drawing by G. Piličiauskas.*

Fig. 26. 18th-century ceramics: jars (1) and pitchers (3) with finely crushed stone, bowls and bucket-shaped vessels (2); late 18th and 19th-century ceramics: urban (4), black (5), and rustic (6). *Drawing by G. Piličiauskas.*

Fig. 27. A jar from the bottom cultural layer horizon in trench 4. *Photo by G. Piličiauskas.*

Fig. 28. A mug from the bottom cultural layer horizon in trench 4. *Photo by G. Piličiauskas.*

Fig. 29. A cup with a handle from pit 1 in trench 4. *Photo by G. Piličiauskas.*

Fig. 30. Stove tiles and stove tile fragments. *Photo by G. Piličiauskas.*

Fig. 31. A computerised reconstruction of the 18th-century ceramics. Stage I: 2D reconstruction of the vessel walls. *Performed by G. Piličiauskas using AutoCAD 2007.*

Fig. 32. A computerised reconstruction of the 18th-century ceramics. Stage II: creation of the 3D objects. *Performed by G. Piličiauskas using AutoCAD 2007.*

Fig. 33. A computerised reconstruction of the 18th-century ceramics. Stage III: filling in the 3D objects. *Performed by G. Piličiauskas using AutoCAD 2007.*

Fig. 34. The restored women’s shoe from pit 1 in trench 4. *Photo by G. Piličiauskas., restored by M. R. Rinkevičiūtė.*

Fig. 35. A fragment of the Ukmergė city plan of 1800 or 1801 (Markovičius, 1800–1801). The masonry ‘Jewish sauna’ is marked.

Dr. Gytis Piličiauskas
Lietuvos istorijos institutas, Archeologijos skyrius
Kražių g. 5, 01108 Vilnius, tel. +37061283698
El. paštas: gytis.piliciauskas@gmail.com

Dr. Giedrė Piličiauskienė
Lietuvos nacionalinis muziejus, Archeologijos skyrius
Arsenalų g. 1, 01143 Vilnius, tel. +37061018389
El. paštas: giedrepils@gmail.com

Gauta 2010 03 01